

In het volgende deel van deze verhandeling, gaat de schrijver zijn lezers voor in het 'lezen'; van de Hebreeuwse TaNaKh aan de hand van een reeks citaten. In de christelijke uitlegtraditie worden vanaf het begin citaten verzameld die voorspellende informatie (lijken te) bevatten aangaande het messiasschap van Jezus. Deze nadruk op, sterker fascinatie voor uitspraken, verschijn-selen en mirakels die mensen enig zicht konden geven op een onzekere toekomst of die aan opvallende en spannende gebeurtenissen een bevestiging in het verleden geven, bepaalde het gewone leven zowel in de Grieks sprekende als in de Latijns sprekende bewoners van het Romeinse imperium. Denk maar aan de voorspellende gaven van de pythia (de vrouwelijke profetes) van Delphi. en de overal geraadpleegde 'schouwers van vogelingewanden'. Dit schema "voorspelling - uitkomst" is ook in de christelijke / kerkelijke uitlegtraditie al spoedig populair geworden. Het is de gebruikelijke omschrijving geworden van het begrip 'profeet'. In die christelijke traditie was de enige legitieme 'bron' voor voorspellingen het OT; andere bronnen werden in datzelfde OT streng verboden. In plaats van het begrippenpaar "voorspelling en uitkomen" wordt in de christelijke traditie het begrippenpaar : "belofte - vervulling" gebruikt. Men gaat er gewoonlijk vanuit dat dit schema ook de keuze en de uitleg van de OTische citaten in de Hebreeënbrief heeft gestuurd.

Toch is het de vele uitleggers niet ontgaan, dat de Hebreeënbrief hier vaak moeilijk te begrijpen passages heeft. Te vaak wordt door uitleggers van het NT vergeten, dat de OTische profeten juist GEEN voorspellers zijn en dat ook niet mogen zijn. Zij geven in opdracht van die-JHWH-van-Israël vooral waarschuwingen en prognoses OP KORTE TERMIJN. Maar zij bemoedigen en troosten ook met beschrijvingen van JHWH's trouw aan zijn beminde Israël.

De toekomst is - zo boodschappen deze profetische bodewerkers - geen vat vol huiveringwekkende voor mensen onberekenbare 'gepraedestineerde raadsbesluiten' van God. Wat die- JHWH-van-Israël wil, heeft hij te kennen gegeven aan zijn werkboden en laat hij door hen horen aan Israël en ook via Israël aan de volken: wij weten wat we te doen hebben; onze eigen daden bepalen de toekomst - maar toch niet geheel en al: want ook JHWH blijft zijn inbreng(zijn ' woord') hoorbaar maken. Zo luisterden de Rabbijnen in hun Talmoed naar TaNaKh. Zo luisterden de eerste Joodse Messias-Jezus-belijders naar TaNaKh. Dat bepaalde de keuze en de uitleg van de OTische citaten in de Hebreeënbrief; en daarin proberen wij hem te volgen.

1. δια τουτου δει περισοτερωσ προσεχειν υμασ / dia totou dei perisoteroos prosechein humas. . . .

"Daarom" (door dit): d.w.z. vanwege het betoog in hoofdstuk 1, dat deze Hebreëen laat zien in de eerste plaats dat en hoe over een zoon en over een messiaanse figuur in TaNakh opening van zaken wordt gegeven, en in de tweede plaats hoe dat de 12 stammengemeenschap c.q. de Judeese gemeenschap omvormt tot een Torahgemeenschap en in derde plaats hoe die Torahgemeenschap messiaans gestalte kreeg en krijgt via de bodewerkers, profeten en koningen en gezalfden en in de vierde plaats hoe deze messiaanse gestalte als het Israël Gods aangeduid wordt met 'zoon' en in de vijfde plaats dat de zoon niet solitair verschijnt maar altijd omringd is door deze bodewerkers, die inbegrepen zijn in het 'zoonschap' . . .

DAAROM δει / dei: is het noodzakelijk . . .

De gebruikelijke vertaling 'moeten wij' geeft het Griekse 'dei' een verkeerd accent: het gaat in dit Griekse woord niet allereerst om wat onze opdracht is; het is geen gebiedend 'moeten'. Het Grieks betekent: "het moet zo zijn dat" , beter: "het is noodzakelijk", omdat hier die tweede notie in het Grieks hoorbaar wordt, nl. die van de nood¹. M.a.w.: de levenswerkelijkheid, die deze Hebreëen laten zien, die de levenswerkelijkheid is van het Joodse volk als drager van de naam en de belofte 'Israël', zal nog meer dan voorheen aan dat messiaanse visioen beoordeeld worden omdat het nu nog sterker aan dat visioen dienstbaar wordt gemaakt. Dat gaat de schrijver aan de Hebreëen uitleggen als hij hoofdstuk 2 begint met

"Daarom is het noodzakelijk (moet het wel zo zijn) dat wij

περισοτερωσ / perisoteroos = te over προσεχειν / prosechein = het houden op (of: bij)

τοις ακουσθεισιν / tois akoustheisin = de gehoord zijnde (dingen); bedoeld is het voorafgaande als samenvatting van wat in TaNaKh te horen is. De schrijver van deze brief wijst er op, dat het noodzakelijk is, onontkoombaar om zich op wat daar te horen is te concentreren. Waarvoor Israël door dat horen naar deze teksten kwam te staan, daar zal de messiaanse ecclesia nog veel meer voor komen te staan, nu de

¹ Zowel Liddl&Scott als het Handwoordenboek van Muller / Thiel geven het Griekse 'dei' weer met 'het is onvermijdelijk' of het is vanwege de nood onontkoombaar. Zo klinkt dit 'dei' ook in de bekende uitspraak van Jezus, dat hij moet lijden en sterven en opstaan. Dat lijden en zo sterven is als zodanig geen opdracht van Godswege. De opdracht van Godswege is zijn wil te doen. Dat is: profetisch vóór-zeggen en voordoen wat in de Torah is uitgelegd als de samenlevingsordering (= het godsschap van JHWH) van Israël. Die opdracht aangaan hebben de kinderen Jakobs als keuze voorgelegd gekregen: een blijk van liefde van JHWH voor deze specifieke stammengroep. Zij zijn daartoe uitgekozen en hebben die keuze met een eigen keuze beaamd. Sindsdien is hun bestaan een opvallende verschijning temidden van een volkerenwereld die zich door heel andere samenlevingsmodellen (schijn-, afgoden) laat regeren; een dienstbaarheid waaraan ook de twaalf stammen zich steeds weer onderwerpen, hoewel in hun midden de tien woorden (DeBáRieJM) klinken die hen onderrichten hoe zij de naam JHWH kunnen heiligen, waartoe de hogepriester en de tempel en ook de koningen gezalfd worden. De weerstand, die het doen van de wil van deze god oproept, is allereerst de bevestiging dat de mensenwereld in nood verkeert; anders gezegd: dat de menselijkheid, de humaniteit steeds weer totaal vernietigd dreigt te worden door de mensen zelf. De ernst daarvan brengt dat 'messiaanse visioen', die samenlevingsordering volgens de Torah, juist dan onder ogen, wanneer mensen voor die basale keuze worden geplaatst. Gods wil doen brengt daarom 'noodzakelijkerwijs' pijn en moeite met zich, lijden aan de eigen onmenselijkheid en aan die van medemensen, sterven aan het dodelijke, maar zo leven en dus opstaan, als nog niet gestorvene of als gestorvene.

zoon present is². Wat voor Israël al noodzakelijk was (en is) om op wat in TaNaKh te horen is goed te letten, is dat om diezelfde reden voor zijn lezers " te over" noodzakelijk. De schrijver geeft hier geen dringende aansporing, maar stelt iets vast en brengt dat onder de aandacht . . .

INTERMEZZO

Dit is wat dit Griekse 'dei' volgens de woordenboeken uitdrukt en zo moet het worden ingevuld in al die teksten waarin het in de GNB voorkomt, met name in die uitspraak van Jezus. Het lijden het dodelijke ondergaan kan op zich zelf geen 'opdracht' zijn. Lezen we het wel zo, dan miskennen we de betekenis van dit Griekse 'dei' en geven we ruimte aan een uitleg aan het lijden en sterven van Jezus als een door God zelf opgelegde beproeving aan Jezus (als een opgelegde straf zelfs die eigenlijk de mensen had moeten treffen) en dus als een door God gebracht offer van zijn zoon. Het doen lijden en zo sterven van deze "rechtvaardige" krijgt dan zelfs een ethische status. Zo'n status geven aan deze moord kan te gemakkelijk tot het legitimeren van andere doodsvonnissen leiden. Binnen de kerkenfamilie is daar veel te zwak tegen opgetreden, vooral omdat daarbinnen zelfs de dood van Jezus niet eenduidig is uitgelegd als een daad die JHWH NIET WIL, laat staan 'nodig had' om de menselijke schuld te kunnen / te willen vergeven. Dit hele theologische (vrome) bouwsel hangt aan een ambivalente interpretatie van dit Griekse 'dei'. Dat heeft maar één betekenis : dat het als gevolg van menselijke 'zondigheid' onontkoombaar is, is één ding of dat goed te praten is, is een heel ander ding.

μηποτε / mēpote = opdat niet παραρρομεν / pararuomen = wij afvloeien (in de zin van afdrijven): WIJ staat er: de schrijver sluit zichzelf nadrukkelijk in door niet over 'jullie' te spreken. In dat 'wij' spreekt hij in de Hebreeën aan wie hij schrijft, heel het volk Israël aan ofwel de Joodse synagoge. Hier wordt geen vergelijking getrokken tussen hemelse wezens als engelen en de zoon, laat tussen hen een tegenstelling geformuleerd, zoals in veel commentaren te lezen valt. Die opvatting kan alleen ontstaan wanneer de ruimte van het Hebreeuwse MaL'KieJM wordt verengd via het Griekse angngeloi door het met 'engelen' te vertalen i.p.v. (concordant!) met bodewerkers. Deze aanvechtbare vertaalkeuze leidt ook in de uitleg van de volgende verzen steeds tot dezelfde soort constructies - en die de-construeren de hele brief. Zijn volgende zin luidt dan ook:

ει γαρ ο δι αγγελων λαληθεις λογος εγενετο βεβαιος / ei gar ho di'angngeloon lalètheis logos egeneto bebaios: als immers de door bodewerkers beprate woordinbreng geschiedde met zekerheid. Dit laatste woord en de daarmee stamverwante woorden komen in de LXX heel weinig voor, maar in de GNB frequent. Het begrip 'zekerheid' voldoet hier.³

και πασα παραβασις και παρακοη ελαβεν ενδικον μισθαποδασιαν, / kai pasa parabasis kai parakoè elaben endikon misthapodasian: en alle overtreding en ongehoorzaamheid kreeg (aannam) een rechtmatig weergaveloon. In deze zin is de

² Zo opgevat congrueert de verhouding tussen de bodewerkes c.q. heerdienaren, c.q. bedienstige beluchters en de zoon met die in de gelijkenis van Jezus over de verhouding tussen zijn dienaren,, die hij eerst naar de pachters stuurt om tenslotte zijn zoon te sturen. Voor de uitleg van deze gelijkenis (Matth.22:33 e.v.) is het bepalend dat de pachters wisten dat in de heerdienaren de zoon reeds present was en in de zoon de heerdienaren mee verschijnen.

³ Het afgevlakte gebruik van het Nederlandse 'zeker' wordt dus in de VB vermeden.

gehele geschiedenis van Israël samenvat, zoals die in TaNaKh beschreven staat en uitdrukkelijk alle - zowel in de Torah (denk aan de slothoofdstukken van Deuteronomium) als in de heftige aanklachten van de profeten opgeschreven - overtredingen en de daaruit 'rechtmatig'(terecht) voortkomende gevolgen ('loon') inclus! Als d die hele 'inbreng' met zekerheid zich voltrok en voltrekt door wat al die bodewerkers hebben verwoord -

πως ημεις / poos hèmeis: hoe wij . . . Wie zijn die 'wij' ? Ook hier klinkt een inclusief 'wij', de synagoge van nu met alle jodengenoten en proselyten, hoe zij ook tegenover Jezus staan, allen met hem bekend, allen met de opgave met hem te leven - het 'wij' dat voor ieders oren moet uitspreken wat noodzakelijkerwijs aan het geschieden is ('dei'):

εκφευξομεθα / ekpheuxometha: (hoe zullen wij) ontluchten. Met dit woord plaatst de schrijver zijn lezers, zijn mede-Hebreeërs, synagogegegangens - en zichzelf (WIJ!) in dezelfde historische werkelijkheid die vigeerde sinds de opgeschreven Torah, Profeten en Schrijvers door de Judeese gemeenschap in en buiten het land serieus werd genomen door die om te beginnen aan elkaar voor te lezen, maar uitdrukkelijk ook te practiseren tot en met de bouw en de liturgie en de priesterdienst van de tempel toe, verwachtende de Messias. De opgave om het 'weergaveloon' dat na het falen volgt als 'rechtmatig'(terecht) te erkennen, die de Joodse synagogale gemeenschap nakomt: "Hoe zullen wij die ontluchten,

τηλεκαυτης αμελησαντες σωτηριας / tèlekautès amelèsantes sootèrias: (wij) onbelangrijk geacht hebbend een zover-strekkende vrijheid,

ητις αρχην λαβουσα λαβουσα λαλιεσθαι δια του κυριου, hètis archèn labousa laleisthai dia tou kuriou: welke, vooraangang genomen hebbend, bepraat wordt door de machtiger,

υπο των ακουσαντων εις υμας εμβεβαιωθη. / hupo toon akousanton eis humas embebaiothè: (welke) door wie 't gehoord hebben aan ons inverzekerd werd.

M.a.w."wat de Joodse gemeenschap oorzakelijkerwijs door eigen falen over zichzelf volgens de 'inbreng' van de werkboden afriep en afroept, zullen wij die, deel hebben gekregen aan een ver strekkende vrijheid, zoals in die door de machtiger (kurios = die ons machtigt) onder woorden en daden is gebracht en door getuigen aan ons is verzekerd, ons zeker noodzakelijkerwijs (Gr. 'dei') overkomen". Dat staat hier! En zo sluit het aan op het voorafgaande. De verantwoordelijkheid die op de Joodse gemeenschap rust sinds zij de Torah (de 'wet') praktiseren, de profeten ter harte nemen en de liturgie vieren in tempel en synagoge, kan zeker niet ontlucht worden door wie door de presentie van de kurios een vrijheid ontvangen waarin alle verontschuldigingstirades doorzien worden - zoals licht donker opheft.

σωτηρια / sootèria: VRIJHEID: Het is de vaste vertaling van het Hebreeuwse JéSnàNg. Het is wat het werkwoord JáShàNg = bevrijden en de zelfstandige naamwoorden JeShuWNgáH en TeShuWNgáH ('bevrijding) bewerken. Buber-Rozenzweig kiezen overtuigend voor 'Freiheit'. Om vrijheid gaat het: geschenk en opgave tegelijk: Wie andere begrippen kiest, b.v. 'heil' of 'redding' verandert het bijbelse perspectief. De keuze voor 'vrijheid'als vertaling is niet het gevolg van een persoonlijke interpretatie, maar van het toepassen van het concordantieprincipe. De keuze voor 'vrijheid' openbaart het primaat van de ethiek in TaNaKh en GNB. Vrijheid is het perspectief van ons bestaan zowel dat van onze opvoeding en als dat van onze geschiedenis: vrijheid is onze toekomst, is ons gegeven en wordt ons beloofd.

Omdat we belijden vrijgemaakt, vrij te zijn, verklaren we ons volledig toerekeningsvatbaar.

vs 4. συνεπιμαρτυρουντος του θεου / sunepimarturountos tou theou: terwijl medebijgetuigt de god. Het Griekse 'martureoo' is in de LXX vrijwel de vaste vertaling van het Hebreeuwse NgáWàD. In de VB wordt dit Hebreeuwse woord vertaald door 'nogmalig stellen'. 'Nogmalig' (nogmaals) is het kernwoord dat in alle van deze woordstam afgeleide woorden doorklinkt. 'Iets nogmaals (aan de orde) stellen' bepaalt zowel in de LXX als in de GNB de functie van het Griekse 'martureoo'.

De mogelijkheden die dit Griekse woord in beide teksten daarnaast kenmerkt, hebben we in de vertaling van die teksten willen bewaren. M.a.w. in dit geval waren er sterke redenen om de Griekse concordantie te laten prevaleren boven die andere zo belangrijke doelstelling om de samenhang tussen TaNaKh en GNB in een vertaling zichtbaar (hoorbaar) te maken. Maar in de uitleg moet die wel recht gedaan worden. 'Getuigen' ('betuigen') betekent hier dus 'nogmalig stellen' dus: iets nogmaals aan de orde stellen. Wat? TaNaKh ofwel wat ingebracht is door de werkboden (zie hiervoor)! Dat is wat 'de god' betuigt. DE god: opnieuw dit lidwoord, net als i Hebr.1:1; we herhalen wat we daar betoogden: het is de weergave van het Hebreeuwse HáAæLoHieM (= de god > 'gods') dat daar slaat op JHWH behalve wanneer het slaat op de god of de goden van andere volken. Die-JHWH-van-Israël betuigt TaNaKh

èn aan: σημειαις / sèmeiais: kentekenen, het is de vaste vertaling in de LXX van het Hebr. AóWT; de vertaling 'teken' is te veelduidig; het gat om 'tekenen die iets kenbaar maken,

èn aan τερασιν / terasin: godsblijken'; het is in de LXX de vaste vertaling van het Hebr. MÓWPHÉT; een woord dat meestal gekozen wordt als er over openbaringen van God verteld wordt,

èn aan ποικιλαις δυναμεσιν / poikilais dunamesin: wat wordt bedoeld met deze "bonte (veelkleurige) krachten". Terecht wijst A.F.Klijn (samen met veel anderen) op een reeks van teksten in de GNB waarin van zowel 'kentekenen en godsblijken' als van 'velerlei krachten' sprake is (Rom.15:18 en 19; II Cor.12:12; I Thes.1:5), die de evangelieverkondiging bevestigen. Hier moeten twee aspecten benoemd worden: Het eerste is. dat deze woorden voor ons nu heel anders klinken dan voor hen toen. Dat grote verschil heeft direct te maken met de kloof tussen het moderne werkelijkheidsweten dat volstrekt gedomineerd wordt door experimneteel methodisch onderzoek, dat geen ruimte laat (wil / kan / mag laten) aan mirakels, en dat van toen, dat even volstrekt gedomineerd wordt door miraculeuze ervaringen op alle gebied: van ziekte en genezing tot natuurverschijnselen. Het verrichten van deze tekenen en wonderen was niet voorbehouden aan Jezus en aan wie op Hem vertrouwen, maar werden ook geacht in de macht te liggen van andere wonderdoeners en genezers. Vooral in het Boek Handelingen zijn daar diverse verhalen over te vinden. De miraculeuze aard en kracht op zichzelf 'bewijst' dus voor de mensen van toen niet dat God de inbreng van bodwerkers bevestigt, Wat dan wel?

Het antwoord vinden we als we bedenken - en dat is het tweede aspect - dat het Griekse woord 'martureoo' de vertaling is van het Hebr. NgáWàD dat 'nogmalig stellen' betekent. Die 'kentekenen, godsblijken en veelkleurige krachten' tonen geen nieuwe onbekende ontzagwekkende werkelijkheid, maar maken eerdere profetische teksten (visioenen) eens temeer actueel. Hun legitimatie is niet gebaseerd op het spectaculaire en verbazingwekkende karakter ervan (al maken ze op de aanwezigen diepe indruk, zoals dikwijls wordt verteld: een wezenlijk andere indruk dan op ons nu!) maar op de profetische inbreng die daarin te herkennen valt. Daardoor kunnen deze 'veelkleurige krachten' aangeduid worden als

πνευματος αγιου μερισμοις κατα την αυτου θελησιν. / pneumatos hagiou merismois kata tèn autou thelèsin: bedelingen van de heilige beluchter volgens zijn wil: dus als het werk van de Heilige Beluchter (Geest), die immers, zo begon de brief, door het inspreken van deze werkboden precies een werkelijkheid in het leven roept, waarin deze dingen gebeuren: de werkelijkheid van ook deze uit Hebreeën bestaande ecclesia kuriakè.⁴

5. Ου γαρ αγγελιοις υπεταξεν την οικουμενην την μελλουσαν περι ης λαλουμεν. / Ou gar angngeloiis hupetaxen tèn oikoumenèn tèn mellousan peri hès laloumen: want niet aan bodewerkers onderzette hij het behuisde (land) dat aanstaande is, waar omtrent wij praten. Voor een goed verstaan van deze zin, een citaat van psalm 8: 5-7, kijken we eerst naar het Griekse woord

οικουμενη / oikoumenè

Het staat al in Hb.1:6 over het "binnenvoeren van de voorheengebaarde in het behuisde". D.w.z. via de AèRèTs JieSh'RÁÁÉL in de Grieks Romeinse Umwelt maar ook daarbuiten in de hele 'bewoonde' wereld. Dat bereik hadden de eerdere werkboden (angngeloi) niet; zij traden op binnen de grenzen van het territoire waar Juda zich vestigt en de twaalf stammen zich eerder vestigden. Hun inbreng betrof, behalve in de allereerste plaats Israël als Torahsamenleving, wel degelijk ook de omringende volken en de wereldimperia van hun dagen, zoals JHWH als gods van Israël ook geacht werd het oordeel over de volken uit te oefenen. Het profetenverhaal over Jona heeft dat zelfs als hoofdthema, maar ook In Jesaja en Jeremia vinden we vergelijkbare uitspraken. De gehoorzaamheid aan de Torah werd IN het land rond Jeruzalem en de tempel door de profeten(de werkboden) aangezegd en gevegd van Israël, maar niet van de andere volken. Al in TaNaKh (in de profetieën en ook in de psalmen) klinkt het besef, dat de ongehoorzaamheid van de volken een gehoorzaam Israël niet verdraagt en een gehoorzame oecumene het uiteindelijke perspectief is - hoe onwaarschijnlijk en irreëel dat visioen ook lijkt ; het is niettemin het messiaanse visioen! Het is verkondigd door de werkboden, maar het wordt werkelijkheid door en rond e e n z o o n, een menselijke gestalte die het zoonschap van Israël belichaamt en de rol speelt van de lijdende Knecht en aan zijn zalving beantwoordt door de naam JHWH te heiligen. Deze 'zoon' van wie in vs 6 gezegd wordt dat hij "wederom is binnengebracht"(nl als opgestane en zetelend aan de rechter van JHWH) is voor deze Hebreeërs daarom ook degene aan wie de hele bewoonde wereld is 'onder gezet' en wel NU en niet straks: over een weder-komst gaat het hier niet - en gaat het sowieso niet in de GNB! En dat is precies de strekking van het citaat uit psalm 8, dat volgt na een toch wat merkwaardige inleidende zin:

6. διεμαρτυρατο δε που τις λεγων / diemarturato de pou tis legoon: er betuigde dan ook ergens iemand zeggende. 'Betuigen', zo vertalen we dit Griekse woord, maar dan wel opgevat als het Hebr. NgáWàD = nogmalig stellen > nogmaals (aan de orde) stellen, zoals we al eerder betoogd hebben. M.a.w.:wat in het volgende citaat als een gebeurtenis verteld werd, wordt weer nogmalig gesteld - en wel 'pou' = 'ergens'. Wij

⁴ Voor Klijn en de meeste andere uitleggers is deze laatste toevoeging niet duidelijk. Maar in de uitleg die wij hier voorstaan, is deze zin de climax, die al het voorgaande in het juiste perspectief plaatst. De hele Christelijke uitlegtraditie lijdt aan de gevolgen van de overtuiging, dat er een onoverbrugbare tegenstelling is tussen synagoge en kerk, doordat de eerste Jezus als Messias verwerpt en de tweede Hem als messias belijdt. Maar in de GNB gaat het er niet om dat we "HEERE HEERE" Z E G G E N , maar DOEN wat de Messiaas hoopt dat wij doen, dus wat Jezus deed - en die praktijk weigert de kerk net zo als de synagoge - dus: wie Hem niet volgt, verwerpt Hem. De schrijver aan deze Hebreeën maakt hen precies dat duidelijk en legt dat besef juist neer bij hen, omdat zij Jezus willen dienen en navolgen ('imiteren' zoals Paulus in Ef.6 schrijft - 'naspelen' dus).

nu weten precies waar, n.l. in psalm 8; weet de schrijver dat niet? Hij noemt de psalm niet. Schriftplaatsen noemen doet hij nergens in zijn brief en dat doet geen enkele schrijver van de GNB, eenvoudig omdat die indeling niet bestond. Wel wordt de naam van een profeet vaak genoemd (en soms een onjuiste). Maar waarom vermeldt hij dat hier nadrukkelijk? Dat dit 'ergens' in TaNaKh te vinden is, zal hij beseft hebben, zoals van alle citaten die hij opneemt. En de 'iemand'(tis) behoort tot de MÀL'AæKieJM (de bodewerkers) uit TaNaKh. AFKlijn vond dat deze wat hij noemt 'vage inleidende zin' op een citaat niet voorkomt in de GNB, maar wel bij de Grieks schrijvende Joodse filosoof Philo gebruikelijk is. Het zou een aanwijzing kunnen zijn, dat de schrijver zelf, als een in Jezus' messiasschap gelovende, tot de Alexandrijnse kring behoort heeft waartoe ook Philo behoorde, zich gemakkelijk van Griekse zegswijzen bediende, zoals de eerste twee woorden van de brief al doen vermoeden en zijn brief adresseerde aan mede-joden, die hij aanspreekt met Hebreeën. Philo heeft er zijn levenswerk van gemaakt om de Griekse wijsheid aan te wijzen in de Hebreeuwse teksten. Alexandrië was in zijn tijd het centrum voor filosofie en wetenschap, met een multiculturele bevolking inclusie een grote Joodse gemeenschap met vele synagogen. Hij wilde deze 'oecumene' bekend maken met de diepe filosofische inzichten die de Hebreeuwse TaNaKh bevat en die ook voor Griekse denkers te begrijpen zijn. Het is bekend dat hij tegelijk als een vrome Jood heeft geleefd. Hij heeft grote invloed uitgeoefend op de latere Kerkelijke theologie. Hij leefde van 25 v.Chr. tot 50 na Chr. en is dus helemaal een tijdgenoot van Jezus en van zijn apostelen inclusief Paulus. Ook Philo citeert in zijn werken TaNaKh in de Griekse vertaling van de LXX. Maar vrome Jood als hij was, was hij tegelijk volstrekt vertrouwd met de 'veritas hebraica': de waarheid was volgens hem in het Hebreeuws geschreven. Dit Alexandrië droeg een heel andere sfeer uit dan de oorspronkelijk Griekse gebieden rond de Aegeïsche zee, waar Paulus rond trok. We zullen meer aanwijzingen in de Hebreeënbrief tegen komen voor de herkomst van de schrijver uit dit Alexandrië. De Joodse gemeenschap was daar in hoge mate geaccepteerd en kon daardoor ook veel vrijer hun Joodse religiositeit beoefenen. Goed ingevoerd in het Grieks bleven zij vertrouwd met de Hebreeuwse teksten. Tegelijkertijd stimuleerde die open contacten hen om die veritas hebraica toegankelijk te maken voor Grieks sprekenden, zodat zij er met elkaar over konden praten. Dit is dan ook de wereld waarin zo'n imposant werk als de Septuaginta tot stand kon komen en verbreid werd.

Het citaat van psalm 8: 6,7 is nu juist een voorbeeld van een wijsgerige vraag die de Griekse wereld bezig hield: "wat is de mens?". Met die vraag begint dit citaat immers, tenminste in de Griekse versie. Wie deze woorden alleen in deze Griekse versie kent, herkent daarin die Griekse wijsgerige vraag en zal die in een Nederlandse vertaling dan ook vergelijkbaar denken te kunnen doorvertalen. Toch komt deze Nederlandse vertaler dan nog een stap verder weg van de Hebreeuwse tekst..

In de eerste drie Griekse woorden: τι εστιν ανθρωπος / ti estin anthroopos is het tweede woord (estin) niet als een Nederlands koppelwerkwoord op te vatten: dat is te zwak; het gaat om een actief 'zijn': 'geschieden'. Dus: '(als)wat geschiedt e e n mens'; het lidwoord ontbreekt in de Griekse tekst. Maar de Hebreeuwse zin, waarvan dit Grieks de vertaling is, heeft maar twee woorden, die ook nog onder één klemtoonaccent worden samengevat: Wat?-een-mens!' In het Nederlands heeft een zin een werkwoord nodig; ook hier, anders klinkt het als een uitroep. We voegen het koppelwerkwoord 'is' toe direct achter 'wat?': ; "wat?(is)~een-mens", Na de versdeler volgt dan in het Grieks οτι μιννησκηι αυτου / hoti mimnèiskèi autou: dat jij gedenkt hem. Deze drie Griekse woorden zijn de vertaling van weer twee Hebreeuwse

woorden, die bovendien net als eerder samen maar één beklemtoonde lettergreep hebben. Het Griekse *μυνησκω* is in de LXX en in de GNB de vertaling van het Hebreeuwse *ZáKhàR*, dat gewoonlijk met 'gedenken' wordt vertaald, maar dat in de kern niets met 'denken' van doen heeft, maar een vorm van 'handelen' is. In een concordante vertaling zoals de VB is gekozen voor 'aanhaken bij'⁵. In heel de *TaNaKh* blijkt dat *ZáKhàR* een daadwerkelijke en concrete betrokkenheid impliceert. Voor de lezers van deze brief, de Hebreeën, is dat vanzelfsprekend, voor Griekse lezers veel minder: die moeten bij deze Hebreeuwse taalwerkelijkheid bepaald worden. De 'U' (jij) die hier in de psalm aangesproken wordt is vanaf het eerste vers *JHWH*, deze naam. Wat betekent dit vs 5 van *Ps.8*? De tweede versheft staat parallel aan de eerste. Deze begint in het Grieks met:

η υιος ανθρωπου οτι επισκεπτη αυτον; / è huios anthroopou hoti episkeptèi auton?
 "of een zoon van een mens dat jij toeziet op hem?" Hoe luidt, concordant vertaald, het Hebreeuwse origineel? Zo: 'en-een-stichtzoon-van~roodling(*AáDàM*) ja jij-bemoeit-je met hem'. Het Hebreeuwse vraagwoordje *MaH* (= wat?) geldt ook voor dit tweede zinsdeel, dus: (wat-is) een stichtzoon (stichtkind) van een roodling ja jij bemoeit je met hem? Met het Griekse *episkopeoo* (dat we herkennen in ons woord 'bisschop') hebben de Joodse vertalers van de LXX het Hebreeuwse *PáQàD* weergegeven, dat, net als het hiervoor besproken Hebr. *ZaKhàR*, daadkrachtiger is dan het Griekse *episkeuomai*, dat toezicht of opzicht hebben betekent. Nogmaals: hoe kunnen we de betekenis van dit vers beschrijven? De Hebreeuwse zin is een vraagzin. De Griekse is zelfs een dubbele vraagzin. Er zijn Oudtestamentici die de Hebreeuwse zin opvatten als een verbaasde uitroep⁶. Maar in die betekenis wordt het Hebreeuwse woord *MaH* (wat?) niet gebruikt; het kan wel een relativum zijn, maar dat is hier niet het geval. Omdat het een vraag is valt het antwoord in de volgende zin te verwachten. De vraag kan aldus omschreven worden: wat betekent het voor een mens dat *JHWH* bij hem aanhaakt en voor een mensenkind dat *JHWH* zich met hem bemoeit? Ook voor de schrijver van de Hebreeënbrief is *Ps.8:5* een vraag. Dan komt alles aan op het antwoord, dat de psalm geeft in vs 6.

ηλαττωσας αυτον βραχυ τι παρ αγγελου / èlattoosas auton brachu ti par' angngelous: minder doende zijn heb jij hem iets kortst voorbij de werkboden; zo luidt de concordante vertaling in de VB. Het Grieks is woordelijk weer ontleend aan de LXX. De Hebreeuwse tekst waarvan dit Grieks weer een vertaling is, luidt concordant vertaald aldus: en-voorts-doe-jij-ontbreken-aan-hem een-weinig vandaan-van-gods. De Hebreeuwse zinsbouw laat zien dat het om een algemene uitspraak gaat, die antwoord geeft op de algemene vraag in het vorige vers. Dat *JHWH* aanhaakt bij een mens en zich met een mensenkind bemoeit, maakt dat hij die mens daardoor op maar korte afstand van gods (of: god, dan wel goden) plaatst. De LXX geeft de Hebreeuwse meervoudsvorm *AæLoHieJM* weer door *angngelous* en niet door *theon* of *theous*.

Hoeveel verandert hierdoor de betekenis? Voor wie - zoals voor de meesten van ons - het begrip 'god' op gelijke hoogte staat met de naam *JHWH* (of misschien wel zelfs hoger - want in de kerk(geschiedenis) zijn we vervreemd geraakt van deze naam, die we bijna in geen enkele vertaling in zijn geschreven vorm terug vinden), is het verschil nog al groot! Voor de geadresseerde Hebreeëns en voor de hele Grieks

⁵ Voor een uitvoerige verantwoording van deze keuze zij hier verwezen naar "OP NAAR *JHWH* DIE VAN ISRAËL", een onderzoek van psalm 25, Maastricht 2007 blz. 142 e.v.. Voor een korte toelichting luitser naar de podcast op de website www.Vertaalbijbel.nl.

⁶ O.a. H.J.Kraus in *Psalmencommentaar*, in de reeks *Biblische Kommentar*. Dan ligt het antwoord al in de zin besloten en is het volgende vers een nieuwe vaststelling.

sprekende wereld ligt dat anders, want voor de eersten staat het begrip god niet op gelijke hoogte met de naam JHWH - zeker niet! In heel de TaNaKh wordt Israël immers met klem opgeroepen om alleen JHWH als (een) god te erkennen en te vereren; voor de Grieken staat het begrip 'god' evenmin op gelijke hoogte met degenen die onder de vele namen (Zeus, Hera, Posiedon, Apollo en zij voegden daar moeiteloos Egyptische, Babylonische en later ook Latijnse namen aan toe) als goden vereerd worden. Dat de Joodse vertalers het begrip theoi (goden) als vertaling van AæLoHieJM hebben vermeden en vervangen voor angngeloi, heeft zeker te maken met hun huiver om het begrip 'god' voor iets of iemand anders te gebruiken dan voor JHWH. Maar als zij voor het Griekse angngeloi kozen, hadden ze geen gevleugelde hemelse wezens voor ogen, maar MaLe'KieJM = werkboden of bodewerkers: de boodschappers en brengers van het koningschap en het godsschap van JHWH, die overal optreden in TaNaKh. Wie hier niet concordant vertaalt, is het spoor direct bijster - zoals we eerder in deze uitleg al aantoonde. Omdat JHWH bij een mens aanhaakt en zich met hem bemoeit, komt een mens 'tekort een weinig vandaan van god' zelf, zegt het Hebreeuws. Dan is het onwaarschijnlijk dat de Joodse vertalers in Alexandrië deze opvallende tekst die van een hoge plaats van de mens spreekt, veranderd hebben in een tekst die de mens nog onder de 'engelen' c.q. de bodewerlers plaatst, de boodschappers ja brengers van JHWH's betrokkenheid. Toch kan de Griekse versie die interpretatie oproepen. We gaan ook het begin van de Griekse zin nog eens precis na. Die begint met

ηλατωντας αυτον / èlatoontas auton: 'minder doende zijn hem' als vertaling van het Hebreeuwse CháSàR = tekort komen, in de causatieve (hiph'il)vervoeging met 'hem' als achtervoegsel, dus: hij doet tekort komen hem. In het Grieks volgt dan

βραχυ τι / brachu ti = iets korts, als vertaling van het Hebreeuwse MeNgàTh = weinig. En tenslotte volgt in het Grieks

παρ αγγελους / par' angngelous = voorbij de bodewerkers, als vertaling van het Hebreeuwse woord MéAæLoHieJM = vandaan van god (gods > goden).

De Joodse vertalers van de LXX hebben deze Hebreeuwse regels van Psalm 8 zo wel vertaald, maar zij LAZEN in hun Hebreeuwse tekst: god of goden en het voorzetsel MiN (Hebr. = vandaan van). De Rabbijnen keurden deze wijzigingen af en hielden vast aan het Hebreeuwse 'vandaan-van-god' (of '-goden'). Zij legden uit: "Een bij wie JHWH aanhaakt en met wie JHWH zich bemoeit kan alle vijftig poorten van de kennis openen, behalve één die tot de menselijke ziel". Zij vatten samen: zo dichtbij God staat die mens, dat mensenkind. Deze uitleg is ontleend aan de Hebreeuwse zegswijze 'een weinig vandaan van'. Die is in het Grieks van de LXX vertaald met 'brachu ti para', 'iets korts voorbij aan', en zo overgenomen in de brief aan de Hebreeën. Maar het Griekse 'brachu ti' kan ook duiden op een korte TIJD. Dan zou er staan: "Hij maakte de mindere hem een korte tijd met voorbijgaan van (of ten opzichte van / in vergelijking met) de bodewerkers". Veel uitleggers hebben van die mogelijkheid gebruik gemaakt en zeggen dat de schrijver in psalm 8 leest, dat elk mens de korte periode van zijn levenstijd als mens op aarde zich moet onderschikken aan de bodewerkers / werkboden - en dus ook deze zoon. Hier 'engelen' vertalen laat de psalmregel niets zeggen wat al niet voor elk mens duidelijk was. Of deze uitleg ook bij de Griekse vertalers van de LXX in gedachten was, blijft een vraag: die uitleg komt erg ver weg van de Hebreeuwse tekst. Want - bovendien - wat gebeurt er als deze oude Joodse vertalers het Hebreeuwse CháSàR, dat zij hebben ZIEN staan en dat *concordant* met 'te kort (doen - Hiph'il zoals hier) komen' moet worden weergegeven? Dit Hebreeuws woord staat in de eerste regel van de bekende psalm 23:

JHWH is mijn herder (lett. weidt mij); niet ben-ik-tekort-aan't-komen. In de LXX staat dan: ουδεν με υστερησει / ouden me husterèsei: "niets ZAL mij ontbreken (niets zal voor mij te laat komen)". Waar in de TaNaKh Ps.8:7 en P.23:2 met elkaar associëren, wijken ze in de LXX van elkaar af. Concordant vertalen maakt dat zichtbaar: Psalm 8: 7 luidt dan:

Jij-doet-tekort-komen(schieten)-hem een-weinig vandaan-van-god(gods > goden).

En Psalm 23: 2 luidt dan:

JHWH weidt-me; niet ben-ik-tekort-aan't-komen.

De vertaling (+ uitleg) die de Judeese vertalers van de LXX van psalm 8:7 te lezen geven aan hun publiek kan bij de schrijver van de Hebreeënbrief geleid hebben tot de volgende gedachtegang: Bij wie JHWH aanhaakt en met wie hij zich bemoeit - en onder hen ook wie 'zoon' genoemd worden in TaNaKh -, wordt door JHWH tijdens de korte tijd van zijn leven ondergeschikt gemaakt aan zijn werkboden. Zo gelezen heeft deze psalmtekst bij de schrijver van deze brief de teksten opgeroepen die gaan over de Knecht van JHWH in Jesaja 52 en 53 - en worden ook zijn lezers daarbij bepaald. Ze herinneren zo ook aan passages bij Paulus, zoals Phil.2:5-9. Zo hoort de schrijver ook de volgende regel van psalm 8.

δοξηι και τιμηι εστεφανωσας αυτον / doxèi kai timèi estephanooσas auton:

met dunkzwaarte (Hebr.KáBhóWD) en waardering (Hebr.(hier) HáDáR = luister) bekrans jij hem. Het gaat in deze psalm over ELK mens (mensenkind) ook in de laatste zinsnede van het psalmvers dat in de brief geciteerd wordt:

παντα υπεταξας υποκατω των ποδων αυτου / panta hupotaxas hupokatoō toon podoon autou: alle (dingen) zette jij neer onder zijn voeten. De Hebreeuwse tekst luidt, concordant vertaald: al-af jij-zet-het op de drukplek van zijn voeten. Deze woorden herinneren ook aan Gen.1:29 en aan Ps.110.

Wil de schrijver aan deze Hebreeën dit zeggen? Ja, want het gaat hem erom aan zijn lezers duidelijk te maken, dat de grote woorden die over Jezus de ronde doen, zoals hij later zal schrijven, enerzijds NIET exclusief zijn voor hem en in TaNaKh al werden gebruikt voor vele anderen, ja voor de mens in het algemeen, maar anderzijds door niemand zo zijn waar gemaakt als door deze Ene; deze zoon is de vlees geworden boodschap.

Volgens sommige uitleggers van deze brief (onder wie A.F.J.Klijn) wil de schrijver wat anders zeggen dan in deze psalm staat. Zij vertalen het Grieks van vs 7 aldus: "U hebt hem (de mens d.w.z. in hun uitleg: DEZE ene mens, deze ene zoon) korte tijd (nl. de tijd dat Jezus op aarde mens was) vernederd vergeleken bij de engelen." Volgens deze opvatting "zou het de bedoeling van de schrijver zijn nog eenmaal een vergelijking te trekken tussen Christus en de engelen". In de hier gegeven uitleg is het echter zijn bedoeling om te laten zien hoe Jezus aan het 'idee' zoon-zijn, zoals TaNaKh dat betreft op David, maar ook op Israel en op de Knecht van JHWH en op iedere gezalfde die zijn zalving trouw is (zoals ook de hogepriester), invulling heeft gegeven en nog geeft. Het oordeel over die invulling laat Jezus aan anderen over, aan de Ander (JHWH, die Jezus aanspreekt als zijn vader = omvamede) en met name aan zijn leerlingen en aan het Sanhedrin. Zo uitgelegd spoort dit met de titel 'mensenzoon' die Jezus zelf gebruikt. Klijn en anderen betwijfelen of de schrijver van de Hebreeënbrief deze aanspreektitel in gedachten had. Dat had hij o.i. zeker; sterker nog: zijn keuze van de citaten berust daar mede op.

Deze mens, die zoon genoemd kan worden (zoals ook anderen zoon genoemd werden) juist omdat hij die nederiger plek innam door toedoen van de bemoeienis van JHWH, wordt bekranst met $\delta\omicron\chi\alpha$ / doxa, de vertaling in de LXX en de GNB van het Hebreeuwse KáBhóWD (= dunkzwaarte - de vertaling 'eer' is te verbaal) en $\tau\iota\mu\eta$ / timè, de vertaling hier van het Hebr. HádàR = luister, om de concordantie binnen het Grieks van de LXX en de GNB te behouden is hier voor 'waardering' gekozen. Hier volgt de schrijver weer letterlijk de Griekse vertaling van psalm 8:8. De zin hierna is ook letterlijk ontleend aan de LXX:

$\pi\alpha\nu\tau\alpha\ \upsilon\pi\epsilon\tau\alpha\zeta\alpha\varsigma\ \upsilon\pi\omicron\kappa\alpha\tau\omega\ \tau\omega\nu\ \pi\omicron\delta\omega\nu\ \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon$ / panta hupetaxas hupokato toon podoon autou: alle (dingen) heeft hij neergezet onder zijn voeten. Terwijl de Hebreeuwe Psalm hier iets zegt dat in de lijn ligt van de in de vorige zin geformuleerde hoge positie van de mens, zegt deze regel volgens de schrijver van de Hebreeënbrief iets wat in tegenstelling staat met zijn vorige regel: de voor God hoog geplaatste mens (zoon, gezalfde knecht en onder hen Jezus) is op aarde de ondergeschikte - en precies aan deze ondergeschikten (onder hen zeker deze ene ondergeschikte nl. Jezus) vertrouwt die-JHWH-van-Israël alles toe; en op die manier (dat is zijn 'methode, 'zijn werkwijze, zijn DèRèK = neemweg) regeert HIJ. Van deze visie is de schrijver volledig vervuld en allen die in de GNB aan het woord zijn. Ps 8 wordt zo ingebracht in een koor van stemmen in TaNaKh, die dezelfde paradox verwoorden over

- Jakob die knielt voor Ezau;
- Jozef die vanuit put en kerker onderkoning wordt;
- David die zich onderwerpt eerst aan Saul en later aan Nathan;
- Hizkia en Josia die de wereldmachten als werktuigen in de hand van JHWH aanvaardden;
- De lijdende knecht van JHWH;
- Job.

Deze 'mensen-zonen' laten zien aan wie het koningschap kan worden toevertrouwd - dat het hun ook werd toevertrouwd, is in dit 'tij', in deze kairos openbaar geworden.

Intermezzo 4

Nog één keer terug naar Ps.8. De mens bij wie JHWH aanhaakt en met wie hij zich bemoeit: hoe geschiedt die mens? En geeft psalm 8 op die vraag in de volgende regels dit als antwoord nl. dat is de mens die Hij weinig tekort doet komen ten opzichte van God en bekranst met luister en dunkzwaarte; aan wie Hij alles in beheer geeft? Kan de lezer van TaNaKh hier het beeld van deze volgens vs 7 in pracht en praal gloriërende machtsfiguur invullen? Of zullen we in vs 7 de voortzetting van de vraag van vs 5 moeten horen ("Wat? een mens - Hoe geschiedt een mens?) die eerst in vs 6 ("Ja jij haakt aan bij hem en bemoeit je met hem) en dan in vs 7 wordt vervolgd (jij-bent-aan't-zich-doen-vorestellen-hem bij-de-maaksels van de handen jouwer; al-af ben jij aan't-neerzetten op-de-druplek-van-de-voeten-zijner). Het antwoord dat psalm 8 zelf niet geeft, kan toch niet deze gekroonde machtsfiguur zijn! Heel de TaNaKh weerspreekt zo'n opvatting. De vertaling van de LXX voorkomt deze opvatting: het is de mens die zich ondergeschikt maakt aan de opdracht, die alle werkboden / bodewerkers verpersoonlijken, en daaraan bezwijkt: ZO is (de geschiedenis van) de mens, aan wie de kroon toekomt en aan wie het beheer over alle dingen wordt toevertrouwd. Zo is deze zoon! Hij regeert vanuit zijn vernedering - en dat is geen toekomstmuziek, dat is

HEDEN. En dat is niet te zien, voor wie er niet op gewezen wordt, voor wie niet HOORT. Het zijn de tonen die in de lozang van Maria klinken.

Tenslotte: waarom zo uitvoerig over dit psalmcitaat in de GNB? De keuze voor de hele bijbel, voor deze Hebreeuwse en de Griekse teksten als invulling van het godsbegrip en uitleg van een ethiek, kortom als verwoording van het messiaanse visioen, maakt dat zo'n Griekse tekst als dit psalmcitaat de Griekse vertaling van het Hebreeuwse origineel van de LXX legitimeert - terwijl deze vertaling sterk afwijkt van dat Hebreeuwse origineel. We kunnen de spanning neutraliseren door beide versies naast elkaar gelijk gewicht te geven. Dat doen we met meer elkaar tegensprekende teksten. Maar om tot die conclusie te komen, dienen we beide versies eerst nauwkeurig te vertalen, te interpreteren en met elkaar te vergelijken. En dat hebben we hier op een leesbare manier geprobeerd.

Dat is in dit geval extra van belang omdat het de positie van Jezus betreft. En omdat het over de vraag gaat 'wie de mens is'. Dit nauwkeurig onderzoek gaf er zicht op dat het verschil tussen de Hebreeuwse en de Griekse versie significant is, maar ook dat het verschil bij beide versies een impliciete complementaire vooronderstelling aan het licht brengt, nl. bij de Hebreeuwse versie, dat deze bekranste mens - zoon, gezalfde knecht, hoe dicht ook bij God geplaatst - nooit kan worden herkend in welke tirannieke wellustige gestalte dan ook, maar alleen in het mensenkind dat aan de trouw aan de Torah, aan de volharding van liefde en gerechtigheid is ondergegaan. Bij de Griekse versie is die impliciete vooronderstelling, dat in het mensenkind, dat tijdens zijn leven ondergeschikt is aan de werkboden en terecht wordt gesteld, de door JHWH gekroonde gezalfde te herkennen is.

Uit de manier waarop de schrijver tot nu toe deze psalmcitataten in zijn brief opneemt, wordt duidelijk dat hij niet bezig is om wat van Jezus wordt verkondigd te 'bewijzen' met miraculeuze voorspellingen van helder ziende voorspellers uit het (verre) verleden. Wat hij tot nu niet deed, gaat hij dus in het vervolg ook niet doen. Wat wil hij wel 'bewijzen'? Dat Jezus bewust deze teksten heeft gekozen om te 'doen'! Heel de Tanakh zou te vergelijken zijn met een immense klerenkast vol kostuums. Die kledingstukken die kenmerkend werden geacht voor de Messias heeft Jezus er uit gehaald en aangetrokken: zo heeft hij die 'weefse;s'(teksten) vervuld! En hier gaat de gelijkenis direct ook al mank: hij trok die kleren niet aan, hij droeg die teksten niet aan de buitenkant. Hij 'deed' wat daar stond, ofwel hij 'speelde' wat daar stond en onderging wat daar in de Joodse samenvleving van zijn dagen de gevolgen van waren.

Het hele bovenstaande betoog probeert u, lezer, los te maken van het zo gebruikelijke en zo begrijpelijk lijkende schema van voorspelling en vervulling (ofwel 'uitkomen'). Dat kost moeite, omdat we er eeuwen lang de bijbel mee hebben uitgelegd. De schrijver van de Hebreeënbrief wil ons meenemen in zijn waarneming dat Jezus deze teksten (deze 'kleren') heeft gekozen omdat hij zich geroepen wist om de messiaanse koningsfiguur te verwerkelijken. Nu hij ons zover heeft onderricht, kan hij de

*messiaanse gestalte bij name noemen, nl. Jezus, en belijden als de be-
lichaming van Torah, Profeten en Psamdichters - als iemand die TaNakh
niet ondermijnt maar bevestigt.*

Hoe vol de schrijver van deze brief van dit alles is, maakt hij in het vervolg duidelijk, als hij nog eens deze regels van psalm 8 citeert en uitlegt!

vs,8: εν τωι γαρ υποταξαι [αυτωι] τα παντα ουδεν αφηκεν αυτωι ανυποτακτον. en tooi hupotaxai [autooi] ta panta ouden aphèken autooi anhupotakton: Want bij het neerzetten [voor hem] van de al-afheid heeft hij niets weggeduwd dat voor hem on- ondergezet is. Waarom deze herhaling van dit statement? Deze regel doet denken aan deze uitspraak van Paulus in I Cor.15:27: ". . . . dat alle dingen onder hem gezet worden, zo is het openbaar dat Hij uitgenomen wordt die hem alle dingen ondergezet heeft". Het heeft er alle schijn van, dat de schrijver van de Hebreeënbrief deze tekst van Paulus heeft gekend en daarop hier heeft gereageerd. Om inzicht krijgen in de aard van zijn reactie, dienen we de hele passage uit Paulus' brief aan de Corinthiers te raadplegen. Hier volgt deze passage (I Cor15:24-28), die omringd wordt door uitleg over de opstanding van Christus en van allen die op Hem vertrouwen. We citeren twee vertalingen:

SV

24.Daarna zal het einde zijn, wanneer hij het koninkrijk aan God en den Vader zal overgegeven hebben, wanneer hij zal te niet gedaan hebben alle heerschappij en alle macht en kracht.

25.Want Hij moet als koning heersen totdat Hij alle de vijanden onder zijne voeten zet.

26.De laatste vijand die te niet gedaan wordt is de dood.

27.Want Hij heeft alle dingen zijnen voeten ondergezet. Doch wanneer Hij zegt dat alle dingen hem onderworpen zijn, zo is het openbaar dat Hij uitgenomen is die hem alle dingen onderworpen heeft.

28.En wanneer hem alle dingen aan hem onderworpen zijn, dan zal ook de Zoon zelf onderworpen worden aan hem, die hem alle dingen onderworpen heeft, opdat God zij alles in allen.

VB

Vervolgens de al-afheid (telos), wanneer hij overlevert het koningschap aan de God en aan de omvamende, wanneer hij onwerkzaam zal hebben gemaakt al-af vooraangang en al-af bevoegdheid en en kracht.

Want het is noodzakelijk(dei) dat hij koningt totdat hij stelt alle vijanden onder zijn voeten.

(Als)Laatste vijand wordt onwerkzaam gemaakt de gestorvenheid (thanatos).

Alle(dingen) immers heeft hij ondergezet onder de voeten van hem. Wanneer echter spreekt, dat alle dingen hem ondergezet zijn, is dat duidelijk buiten hem die onderzet aan hem alle dingen.

En wanneer hij onderzet aan hem alle dingen, dan zet ook de stichtzoon zichzelf onder hem die onderzet aan hem de alafheid, opdat geschiede de god al-af in allen.

Wat betekenen deze laatste zo bekende woorden? Resoneert hier Rabbijnse theologie - en zo ja hoe? Strack Billerbeck citeert hier rabbijnse beschouwingen over de naam JHWH, die zelf verwijzen naar uitspraken van veel vroegere rabbijnen tot in Paulus' tijd toe. Daar delibereren zij over de vraag hoe dat gestalte krijgt in de Olaam HaBa (de wereldtijd die komt): het heiligen van de Naam JHWH. Uitdrukkelijk stellen zij, dat dan de naam JHWH, afgekort tot de twee eerste medeklinkers J en H op

ieders lippen zal liggen - en niet de twee eerste medeklinkers A en D van AæDoNáJ. Dat maakt het waarschijnlijk dat Paulus bij het Griekse ho theos de Naam JHWH in gedachten had. De eerste bede van het "Onze Vader": Uw Naam worde geheiligd, betekent: de naam JHWH geschiede. En de vertaling 'die geschiedt' doet de tekst meer recht dan de vertaling 'de god IS' waar dan het praedicaat 'alles in allen' op volgt. Die laatste twee woorden zijn echter een bijstelling bij de god c.q. de Naam JHWH. Deze zin kan dan zo geparafraseerd worden: Opdat geschiede de god (nl. de naam JHWH), die alles⁷ is in allen. Zover komt het wanneer de zoon het koninkRIJK en zichzelf door zijn koningschap kan overleveren aan God n.l. aan de Naam JHWH.

De nadruk, die er in vs 8 op wordt gelegd, dat ALLES zonder uitzondering onder zijn voeten is gelegd, heeft als vooronderstelling wat Paulus in I Cor.15:27 beklemtoont: de heiliging van de naam JHWH. Het Griekse ta panta duidt op alles wat "hij gemaakt heeft" (zie Hb.1:2). En het is onder de voeten gelegd van deze zoon, zoals onder de voeten van elk mensenkind, dat zoon genoemd kan worden. Want dat zegt Psalm 8! En wat zien we daarvan?

νυν δε ουπω ορωμεν αυται τα παντα υποτεταγμενον / nun de oupoo oroomen autooi ta panta hupotetagmenon: maar nu nog niet zien wij aan hem alle dingen ondergezet. Wat zien ('bekijken') we wel?

9. τον δε βραχυ τι παρ αγγελουσ ηλαττωμενον βλεπωμεν Ιησουν / ton de brachu ti par' anggelous èlatoomenon blepoomen lèsoun: wel de iets korts voorbijaan werkboden minder zijnde bekijken wij Jezus. Hier valt in de Hebreënbrief voor het eerst de naam Jezus. Volgens een zeer oude indeling van de tekst begint hier "kephalè" (= caput = hoofdstuk) 3. We ontwaren nu dat het Jezus is die "een weinig - of korte tijd - ondergeschikt is aan de werkboden". Waaraan herkennen we hem?

δια το παθημα του θανατου δοξι και τιμη εσταφανωμενον. / dia to pathèma tou thanatou doxèi kai timèi estephanoomenon: die door het lijden van de gestorvenheid met dunkzwaarte en waardering bekranst is. Hier worden de dunkzwaarte ('heerlijkheid') en de waardering ('eer') die psalm 8 het mensenkind toekent, ingevuld met 'het lijden van de gestorvenheid'. Bij de "al-afheid, die onder zijn voeten is gezet", waar niets van uitgezonderd is, behoort dus ook lijden en sterven, dit ondergáán van en òndergaan aan schending en verwaarding. De mens van psalm 8 (en psalm 110), de zoon van psalm 2, de knecht van Jes.53, elke gezalfde toont zijn doxa en timè (zijn KaBhóWD en HaDaR) niet in vorstelijke, pracht en praal, maar in de manier waarop hij in lijden en sterven schending en verwaarding doorstaat. Het gaat er hier niet om DAT Jezus lijden en sterven heeft doorgemaakt, maar HOE hij dat heeft gedaan, waardoor het een betekenis heeft, die niemand van de werkboden in het verleden en van de volgelingen na hem daaraan heeft verleend of zou kunnen verlenen. Wat die betekenis inhoudt legt de schrijver in zijn brief uit.

Daar waar in de vroege kerk de opstanding van Jezus even verbijsterend als onbetwifelbaar gold, ontstond de vraag of zijn sterven dan ook nog betekenis heeft. Waar we eerder al aandacht voor vroegen, wordt hier nog eens duidelijk. Omdat Jezus' opstanding voor allen zo overweldigend was (zoals voor Paulus op weg naar Damascus) en zo allesbeheersend was (want zijn opstanding kreeg gestalte in messiaans samen leven in al die zich met niet Joden uitbreidende synagogale

⁷ Het Griekse panta zou hier ook een bijwoordelijke functie kunnen hebben en dan met 'algeheel' kunnen worden vertaald - net als het Hebreeuwse KåL.

gemeenschappen van Judeeërs die Jezus als hun "leidsman van hun heil" vooraanbrengen van hun bevrijding", zie vs 10), dat zijn sterven, dat hen de eerste tijd zo wanhopig had gemaakt, nu uit de aandacht dreigde te geraken. De levende Jezus aanbaden en dienden zij, levend zoals Hij. Daar hielpen de verhalen bij die de ronde deden en verzameld werden in de vier evangeliën. Juist die echter brachten vertellers en hoorders onontkoombaar bij zijn stervensgang, die uitliep op een afzichtelijke kruising. Het ophalen van de daden en de woorden van Jezus **en Hem daarin navolgen**, bracht deze 'gelovigen' ook al heel snel zelf in levensgevaar. Paulus is waarschijnlijk de eerste die op het dubbele beeld van een opgestane gekruisigde alle nadruk heeft gelegd.

Intermezzo 5

De neiging bestaat om de nadruk eenzijdig te leggen op het aanbidden en volgen van de OPgestane Jezus en zijn lijden en sterven wel te gedenken (Grieks: μνμητισκω/nimnèiskoo, als vertaling vanaf de LXX van het Hebreeuwse ZaKhaR, dat echter met een vorm van 'denken' niets te maken heeft, maar een vorm van handelen aanduidt dat zich laat betrekken bij het leven van een ander), maar toch niet bepalend te achten voor het eigen bestaan, laat staan als perspectief. Tot op vandaag zijn er groeperingen die zo in de opstanding van Jezus geloven en verhalen vertellen over hedendaagse verschijningen van Jezus, die zijn volgelingen leert om mensen te genezen, om over het water te lopen enz.. Ook in moderne Pinkstergroepen wordt gepredikt dat we kunnen 'aanhaken' bij zijn opstanding en dat ons dezelfde krachten geschonken worden om mensen te genezen. Met de oproep, dat gebeden verhoord worden al had men maar geloof als een mosterdzaadje (sommigen dragen zo'n klein zaadje in hun zak, om hen aan de kracht van het geloof te herinneren) ontstonden er optimistische christelijke gemeenschappen, die succes beloofden in het leven - tot in zaken toe. Voor die overtuiging menen zij zich te kunnen beroepen op meerdere teksten in het NT. Daar tegenover staan zwaarmoediger Christelijke gemeenschappen die alle nadruk leggen op de zonden waarvoor (waardoor!) Jezus stierf en die juist zondeBESEF zien als de enige weg tot Christus en tot zijn maaltijd.

De schrijver aan de Hebreëen plaatst direct na zijn citaten uit TaNaKh over de mens die weinig van god vandaan is, de citaten over een vernederde, ondergeschikte en lijdende knecht en laat die twee samenvallen in de gestalte van Jezus, de gezalfde. Wie in de teksten eer en luister draagt is degene die ondergaat - dat is zijn 'succes'. De evenzo 'bekranste' (Stefanus) geroepenschap, is een die verantwoordelijkheid neemt voor het kwaad, dat 'kwaad draagt' - zich daaraan vertilt, zoals Petrus zich zelf overschat als hij op de golven naar Jezus toe denkt te kunnen lopen.

Paulus' uitspraak "Ik belijd de opgestane Jezus en die gekruisigd" zegt alles. In de evangeliën wordt dit tweeledige aspect van Jezus' levensweg netzo getekend als een weg van sterven en vernedering die een weg van verhoging en opstanding is. De schrijver van de Hebreëen gaat vanaf het begin uit van de opstanding en hoge positie van Messias Jezus, maar wijdt zich vooral aan de betekenis van het lijden en sterven. Hij herkent die dubbele typering in de levensgang van het volk Israël,

manifest als die is in de levensgang van haar beste vertegenwoordigers - en niet minder in de geschiedenis van het hele volk. Daarom gaat hij zo verder;

οπως χαριτι θεου υπερ παντος γευσηται θανατου / opoos chariti theou huper pantos geusetai thanatou: opdat door de goede-gunst van god hij smaken zou gestorvenheid. Deze uitdrukking 'de gestorvenheid smaken' komt behalve hier alleen nog voor in Joh.8:52: "Zo iemand mijn woord bewaard zal hebben, die zal den dood (gestorvenheid) niet smaken"(SV). Hier staat, dat Jezus zelf die gestorvenheid wel gesmaakt heeft en wel omwille van allen, en dat gekund heeft door de goede-gunst van God. Het gaat hier niet alleen over het feit, dat Jezus de gestorvenheid gesmaakt heeft, maar tegelijkertijd over de manier waarop Jezus dit sterven heeft doorgemaakt - heeft kunnen doormaken door de goede-gunst van God. De hier boven zo beklemtoonde ondergeschiktheid aan de werkboden houdt zijn sterven in, n.l. wat juist ZIJN gestorven-zijn behelst; en dat sterven is mogelijk door de goede-gunst van God. Het is wat Paulus aanduidt met de woorden "in Christus gestorven zijn". Dat houdt in ieder geval in "als Christus sterven": een sterven waardoor Jezus enerzijds volledig ondergaat aan menselijke misdadigheid en tegelijk in volle zin LEEFT, zo het dodelijke overwint en als gestorvene de LEVENDE bij uitstek is, die, zijn wonden tonend, overal opstaat bij de nekroi (de lijfdoden) vandaan.

Hier wordt de hele bedoeling van de Hebreeënbrief, na de voorbereiding daarop in het voorafgaande, volledig uitgesproken. Hij die leeft en aan wie alles onder de voeten is gezet, is een levende en een bekranste omdat hij ZO gestorven is - bijna zou je zeggen: gestorven HEEFT! Wie Hem volgt, wie zich bij Hem voegt, gaat deze stervensweg, waarop wij met Hem en in Hem sterven, zonder gestorvenheid te *smaken*: want het gaat hier noch in Jezus uitspraak om een min of meer gebruikelijke uitdrukking om het sterven aan te duiden; wat Jezus zegt en hier gezegd wordt van Jezus gebruikt het woord 'smaken' op een opvallende manier. Ook "wie in Jezus gelooft" sterft, maar ontvangt dan (ervaart? soms?) een andere vorm van leven, een leven als gestorvene. Het dodelijke, de dood, dat het menselijk sterven zo vaak 'on-menselijk' domineert, treft hem of haar niet. Het zou die mens boven de macht gaan. Zoals wat Jezus stervend doormaakte en allewn door de goede-gunst van God aankom ons volledig boven de macht gaat. Wie zijn kruis - dat kruis - op zich neemt, blijft de 'dodelijkheid' bespaard, die Jezus wel ver-droeg.

INTERMEZZO 6

We worden door de schrijver van deze brief gevraagd om met hem mee te denken over de vraag van menselijk leven en sterven. Een vraag die alle vormen van godsdienstigheid beheerst. Hij betreft ons, die nu leven - en sterven - in gedachtegangen die volledig doortrokken zijn van het toenmalige werkelijkheidsweten aangaande het functioneren van het menselijk lichaam.

Wij nu zijn daar van door een diepe kloof gescheiden. Ook wie gestorven is, is volgens dat werkelijkheidsweten een 'iemand' - en wel diezelfde iemand. Heel eenvoudig weerlegt Jezus de Sadduceese twijfel aan de opstanding van gestorvenen, als Hij hen de bekende woorden voorhoudt, dat JHWH als god van de levenden de god van Abraham, Izaäk en Jakob is.

Wat ons leven - sterven - bedreigt is 'de dood' als macht of lot, gepersonifieerd in talloze - soms prachtige - verhalen en gevreesd als een handlanger van de oppergod. Maar zo'n voorstelling kent noch TaNaKh noch de Goednieuws-

boodschap. Nooit wordt het 'dodelijke' (het dodende) in TaNaKh en GNB gepersonifieerd tot 'de dood' (of 'de Dood'). Wat ons bedreigt is het 'dodelijke'-allereerst het 'ethisch' dodelijke: n.l. wat ons tot schending van leven en leefomgeving brengt en dan ook wat ons als 'coöperatieve' (niet: corporatieve) lichaamziel aantast, omdat een mens daardoor zijn levensopdracht op kan gaan geven. En die menselijke levensopdracht is volgens TaNaKh en Goednieuwsboodschap gekenmerkt door 'opstaan'. DIE dood, dat dodelijke, dat het menselijk sterven zo hopeloos kan domineren, domineert de stervensweg van Jezus niet, al heeft hij die tijdens zijn levend sterven wel 'gesmaakt'

M.a.w. De vraag wordt: welke stervensweg is een levensweg? En wie die vraag accepteert, wordt door de schrijver van de Hebreeënbrief gewezen op Jezus' leven als een stervensweg en op zijn sterven als een levensweg. Op die weg gaat hij ons voor, is hij een leidsman, voor wie hem volgt.

Over die stervensweg naar die 'gestorvenheid', die Jezus 'smaakte', deze Levende, die alleen als zo gestorvene de mens toont van psalm 8, de zoon, zoals Israël de zoon is, de knecht van JHWH en de zalving waarmaakt, gaat het in deze brief. Want wat we in de levensweg van Jezus zo opmerken en erkennen, herkennen we dan ook als Joodse slachtoffers van pogroms (tot die massale in de fascistische vernietigingskampen in Europa toe) stervend uitroepen: SheMàNg JieSch'RáAél AæDoNáJ (JHWH) AèCháD ("HOOR JIESCHRAEEL JHWH DE ENIGE). We herkennen dat ook als martelaars in de oudheid en in moderne tijden stervend de naam Jezus uitbrengen.

10, ἐπρεπεν γαρ αυτοοι / eprepen gar autooi: het paste immers hem. Het is het begin van een vers, over de indeling waarvan nogal wat verschil van mening bestaat - met alle gevolgen voor de uitleg. Dat de ene groep vertalers bij de weergave van het derde woord (autooi = voor hem) kiezen voor Hem (hoofdletter = God, zo letterlijk de NBV) en de andere voor hem (kleine letter, zo o.a. NB) heeft te maken met de manier waarop dit vers wordt ingedeeld. Wie "Hem" (= God) vertaalt, voegt zich in een uitleg over het lijden van de Christus, die God - en dat is JHWH! - direct daarvoor verantwoordelijk acht / maakt - in kerk en theologie een 'populaire' visie. Wie hier 'hem' vertaalt, acht het lijden van de Christus diens eigen keuze c.q. beslissing, die voortvloeit uit zijn keuze om in dit aardse bestaan, onder zijn eigen Joodse volksgenoten en als mens onder de mensen (in die volgorede!), de wil van God werkelijk te doen, dat is de Torah na te komen zoals de profeten (die werkboden) dat voorstonden. Dan zijn mensen, deze toenmalige leiders en hun onderdanen en samen met hen de wereldmacht Rome en dus de volkerenwereld ofwel "WIJ", volledig verantwoordelijk. De keuze voor deze tweede uitleg wordt hier gemaakt. Het is niet Gods wil dat de christus, dit prachtige Joodse mensenkind, lijdt en gefolterd en vermoord wordt. Net zomin als het Gods wil is dat vroegere profeten "werden gedood en gestenigd"; in tegendeel: ze hadden gehoor moeten krijgen en nagevolgd! Maar nu God (JHWH!) hoort dat deze christus de ongehoorzaamheid en weigering van leiding en volk wil en kan verdragen en doorstaan, terwijl hij de wil van God blijft doen, als hij aantoonde dat het te dragen en te doorstaan is tot het bittere einde toe, en dat door zo te sterven het dodelijke het laatste woord ontnomen wordt, dan laat JHWH deze mensenzoon zijn gang (deze 'zuivergang') gaan - en voegt zich zo naar hem.

Voordat we de uitleg van vs 10 vervolgen, eerst nog iets over het Griekse woord *επρεπεν* / *eprepen*. Het komt meerdere keren voor in de GNB en wordt daar algemeen vertaald met 'het is passend' of 'het past', gevolgd door een persoonsvorm in de derde naamval. Wij volgen die beslissing. Maar wel moet dan vermeden worden dat het gaat klinken als 'betamelijk'. In de LXX is het Griekse werkwoord *πρεπω* / *prepoo*, dat in het gewone Grieks 'sieren' of 'prachtig staan' betekent, meestal de vertaling van het Hebr. *NáWàA* dat we in *TaNaKh* vertalen met 'een lust zijn'. Het Nederlandse 'passend zijn' heeft hier dus de betekenis van 'het siert hem'. Het accent dat dit Nederlands aanbrengt horen we zowel in het Grieks als in het Hebreeuws. Het vertelt, dat deze 'zoon' door zo te sterven meer doet, dan 'wat hem in ieder geval betaamt' - nogal wat meer - en dat hij daarin opvalt.

Als deze uitleg van Jezus'stervensweg de schrijver van de Hebreeënbrief voor ogen staat - en daarvan zijn wij overtuigd geraakt en we herkenden deze visie reeds in het eerste hoofdstuk -, duidt het woord *autooi* niet op God (*JHWH*) maar op deze zoon. Dan sluiten de volgende woorden correct aan op wat eerder in *Hebr.1:2* te lezen is:

δι ον τα παντα και δι ου τα παντα / *di on ta panta kai di ou ta panta*: door wie en om wie alle dingen (zijn). Hierna volgt een zogenaamde 'accusativus+infinitivus-constructie' die in het Nederlands alleen met een bijzin recht kan worden gedaan die begint met 'dat' ('het siert hem, . . . dat) en waarin de accusativus(4de naamval) als onderwerp fungeert. De eerste twee ook in accusativus staande Griekse woorden vormen echter het lijdend voorwerp bij het derde Griekse woord, een werkwoordsvorm die ook in de accusativus staat nl. *αγαγοντα* / *agagonta* en in de Nederlandse bijzin dus als onderwerp fungeert, dus:

(het siert hem, . . . dat hij die veel stichtzonen tot dunkzwaarte voert. Daarop volgt dan nog een bijstelling: *τον αρχηγον της σωτηριας αυτων* / *ton archègon tès sootèrias autoon*: de vooraanganger van de bevrijding hunner *δια παθηματοον* / *dia pathèmatoon*: door lijdensaandoeningen . . . En na dit woord volgt het werkwoordelijk deel van de *accus.cum infinit.constructie*: *τελειοοσαι* / *teleisoosai*: de infinitief van het Griekse *τελειοω* / *teleioō*, dat in de LXX overwegend de vertaling is van het hebreeuwse *KáLàL*, waarom we het met 'al-af-doen-zijn' vertalen; hier dus in de indicatief: '(t) al-af doet zijn' of 't al-af maakt'; ofwel "t volbracht": want hier horen we inderdaad terug wat Jezus volgens *Joh.19:23* uitriep aan het kruis.

Nog een opmerking voordat we de bespreking van dit vers afsluiten. We hebben ervoor gekozen om het Griekse werkwoord *teleioō* hier met ingesloten object te vertalen. Andere vertalers kiezen voor één van de genoemde accusativen als object bij dit werkwoord. Zij behoren tot de groep vertalers die het derde woord van dit vers , *autooi*, met *Hem = God* vertalen i.p.v. door 'hem'(= deze zoon). De keuze voor 'hem'i.p.v. 'Hem' brengt ons bij een veelzeggende en heldere vertaalde tekst. De andere keuze veroorzaakt een reeks van dilemma's, waarvan de bespreking in de commentaren vele bladzijden vergt.

De schrijver vervolgt zijn thema hier als volgt:

11.ο τε γαρ αγιαζων και οι αγιαζομενοι εξ ενος παντες / *ho te gar hagiozon kai hoi hoi agiazomenoi ex enos pantes*: en hij immers die heiligt en de geheiligden uit één-enkele (zijn) allen. Deze regel is voor de schrijver daarom heel belangrijk, omdat hier beklemtoond wordt, dat van deze 'zoon' , de opgestane zittend ter rechter van de god: "hij die heiligt", niet vergeten mag worden dat hij een sterfelijk mensenkind is

zoals ook de ge-heiligden - en nog steeds: hij is niet, zoals in de Griekse mythologische verhalen voorkomt, 'veranderd' in een goddelijk wezen. En dat staft hij na dit vers met citaten uit TaNaKh. Eerst voegt hij er nog deze uitspraak aan toe:

δι ην αιτιαν ουκ επαισχυνεται αδελφους αυτους καλειν, / di' èn atian ouk adelphous autous kalein, : om welke reden hij niet te schande gemaakt wordt (door) tot hen broeder/zusterverwanten te roepen. Met deze woorden bevestigt de schrijver nogmaals, wat hem vanaf het begin drijft n.l. dat Jezus (en nu is die naam genoemd!) door het messiasschap(zijn 'gezalfdheid') behoort tot diegenen over wie in de psalmen en in de profetische teksten in TaNaKh als gezalfden (David, de hogepriester) of als 'zoon' (koningen, Israel als volk) en als 'heerdienaar' ("Knecht van JHWH") wordt geschreven; allen zijn zij werkboden, Jezus ook, maar Hij zelfs "iets kortsvandaan van hen" en wel door zijn stervensweg. Daardoor zet hij zich niet te schande (de Griekse werkwoordsvorm kan ook reflexief vertaald worden) als hij hen broeder-zusterverwanten noemt.

We moeten nog meer zeggen: Jezus is EEN met het volk Israël zoals de werkboden dat zijn en allen die 'zoon' of 'knecht' worden genoemd in TaNaKh. Wie Jezus eert zoals de schrijver van deze brief doet, weet dat zijn geroepenschap (ecclesia) nooit een schisma met synagoge had mogen aanbrengen. Voor dat schisma is alleen de kerk verantwoordelijk - niet de synagoge. Want het is de kerk die weet (weten moet) dat de afwijzing van zijn messiasschap voor Jezus geen einde maakt aan zijn trouw aan Israël, zoals de afwijzing van hun profetie voor de profeten niet het einde van hun verbintenis met Israël betekent. Het schisma kenmerkt helaas de houding van de kerkenfamilie in een lange historie. Het is dus ook de kerkenfamilie die dit schisma berouwvol kan beëindigen. Daarvoor is de kerk niet afhankelijk van de houding van de Joodse synagoge. Zelfs als die daarop argwanen of afwijzend reageert, kan - en dient dus - de kerkenfamilie deze scheuring te helen. Eenzijdig aangebracht kan die ook eenzijdig worden hersteld. Deze vaststelling, die we ook in eerdere publicaties hebben beargumenteerd, is cruciaal voor wie gehoor probeert te geven aan deze tekst uit de brief aan de Hebrëen. Alleen zo begrijpen we wat de schrijver bedoelt met de volgende citaten uit TaNaKh.

12.λεγων: / legoon; zeggend:

απαγγελω το ονομα σου τοις αδελφοις μου, εν μεσοι εκκλησιας υμνησω σε / apangn geloo to onoma sou tois adelphois mou, en mesooi ekklesiās humnēsoo se: voor leg ik de naam van jou aan de broeders van mij, in het midden van de geroepenschap bepraal ik jou. Hier citeert de schrijver Ps.22:23 vrijwel volgens de Griekse versie van de LXX. Wie is hier in de psalm aan het woord? Een ten dode toe bedreigde Israëliet, Judeeër (Jood) die, verlaten door God en zijn volksgenoten, de Naam JHWH uitroept in het midden van de gemeente, de gemeenschap, de geroepenschap,, d.w.z. één van die 'geheiligden' uit het vorige vers. Wat deze psalmzinger deed (doet zodra een Israëliet deze psalm zingt), deed ook Jezus. Hij die heiligt vereenzelvigd zich met wie geheiligd (moeten)worden. Zegt de schrijver hier ook dit: wie geheiligd (moet) worden, is ook degene die heiligt? Welke naam wordt voorgelegd? de naam JHWH! "Jou" (JHWH) bepraal ik (bezing ik). Met woorden uit psalm 22 voegt Jezus zich tijdens zijn kruisiging bij zijn volk (Matth.27:46 en Joh.19:24 e.v.). Als Jezus lijdt, lijdt Israël (de Joodse gemeenschap); zoals Jezus lijdt, lijdt Israël. Jezus neemt dit lijden op zich; "dat siert hem".

INTERMEZZO 7

Psalm 22 klinkt hier niet als een prachtig gedicht van een individuele Israeliet - dat is het ook en mag zo 'genoten' worden door moderne Europeanen. Zo klinkt deze tekst niet voor de schrijver van de Hebreeënbrief en ook niet voor Jezus; zo klinkt geen enkele psalm in de liturgie. Psalm 22 is een gezongen lied, gezongen door de Joodse synagogale gemeenschap en wijst daarbinnen de NgéDáH JieSch'RáAéL aan: het door Torahtrouw zich onderscheidende 'Israël Gods'. Het Israël dat klinkt in de legende van de zesendertig rechtvaardigen om wie de wereld niet ondergaat, die tot leven komt in de door Martin Buber vertelde Chassidische legenden o.a. van de Baäl Shem Tow. Het Israël van de Joodse middeleeuwse dichter Jehuda Halevi, van hedendaagse Israëlische schrijver Amoz Oz, van Anne Frank, enzovoort. Het Israël dat nooit en nergens domineert, niet domineren kan en niet domineren mag. Het profetische Israël, het messiaanse Israël, dat, hoe vaak ook belasterd en veracht door dominante stromingen, solidair blijft. Van dat Israël zou de messias de belichaming zijn - en Jezus was en is dat volgens de schrijver van de Hebreeënbrief. Hij maakt zich niet los van het hele Israël, maar neemt daarvoor de verantwoordelijkheid. De ecclesia kuriakè droeg in de NTische periode van haar bestaan dat Israel Gods uit in de praktijk en 'riep' alle Joodse stromingen erbij en presenteerde zich in de hellenistische smeltkroes van naties en religies. Om zich helemaal los te kunnen maken van de Joodse synagoge, had de kerk ook TaNaKh moeten verweren. Hoewel dat dreigde, is dat niet gebeurd. Daardoor konden de teksten van de TanaKh het hart van de kerkelijke liturgie blijven en kon de liturgie de weg naar de Joodse synagoge wijzen. Wie die weg heeft gevonden en gaat, merkt hoe gemakkelijk de uitleg van TaNakhcitaten Jezus weg trekt uit de Joodse context. Als de schrijver van de Hebreeënbrief zoals hier TaNaKh citeert, beoogt hij het omgekeerde: de woorden van b.v. psalm 22 gebruikt hij om Jezus levens - en stervensverhaal zo te vertellen, dat Jezus ook van het hem afwijzende deel van Israel deel uit maakt en dat van binnenuit blijft aanspreken,

Het bovenstaande bepaalt ook de functie van het volgende citaat uit de TaNaKh, nl. Jes.8:17 en 18, dat per vers wordt aangekondigd met:

13. και παλιν / kai palin: en wederom:

εγω εσομαι πεποιθων επ αυτωι / egoo esomai pepoithoon ep' autooi: ik geschieden zal ik mij veilig wetend bij jou. Deze woorden komen letterlijk uit de Griekse vertaling in de LXX. De Hebreeuwse tekst wordt in de VB als volgt vertaald: en-voorts-ben-ik gespannen-aan't-zijn op hem (het Hebr. werkwoord QáWáH wordt meestal met 'hopen' vertaald. In de LXX in deze tekst met 'pepoitha', dat overigens overwegend de vertaling is van het Hebr. BáThàCh = zich veilig weten. De Griekse vertaling van Jesaja wijkt, net als die van het twaalfprofeetenboek, in veel opzichten af van die overige boeken van TaNaKh. Sommige uitleggers verwijzen hier ook naar II Sam.22:3 = Ps.18:3.

Na een tweede και παλιν / kai palin: en wederom, volgt dan het citaat van vs 18 uit Jes.8:

ιδου εγω και τα παιδια α μοι εδωκεν ο θεος. / idou egoo kai ta paidia ha moi edookon ho theos: zie ik en de kinderen die aan mij gegeven heeft de god. Deze woorden staan ook in de LXX, die zelf de Hebr. tekst op de voet volgt: kijk hier ik en de borelingen die geeft aan mij die-JHWH-van-Israël.

Het zijn woorden uit een veelzeggende en bekende passage van de profeet Jesaja. Met zijn citaat roept de schrijver van de Hebreeënbrief de strekking van deze

passage op en tekent ook hiermee het messiasschap van Jezus. Deze profetische oproep maakt Jezus tot inzet van zijn optreden en levensweg temidden van zijn volk. We parafaseren hier deze hele passage uit Jes. 8:14-20 in de

STATENVERTALING

14. Dan zal Hij *ulieden* tot heiligdom zijn en tot een steen des aanstoots en tot een rotssteen der struikeling de twee huizen Israëls, tot een strik en tot een net de inwoners van Jerzalem.⁸

15. . . .

16. Bind de getuigenis toe, verzegel de wet onder mijne leerlingen.

17. Daarom zal ik den HEERE verbeiden die zijn aangezicht verbegt voor den huize Jakobs en **ik zal Hem verwachten**.

18. Zie ik en de kinderen die de HEERE mij heeft gegeven, zijn tot tekenen en tot wonderen in Israël, van den HEERE der heerscharen die op de berg Sion woont.

19. Wanneer zij dan tot ulieden zeggen zullen: Vraag den waarzeggers en de duivelskunstenaars, die daar piepen en binnensmonds mompelen, *zo zegt*: Zal niet een volk zijn God vragen? Zal men voor de levenden de doden *vragen*?

20. Tot de wet en tot de getuigenis! Zo zij niet spreken naar dit woord, het zal zijn, dat zij geen dageraad zullen hebben.

en de VERTAALBIJBEL

En-voorts-is hij-aan't-geschieden tot een-steen-van gestokenheid en-tot een-rots-van-struikeling voor-andertwee de-huizen-van JieShRáAéL tot-klapnet en-tot-val voor-de-inzittenden-van JeRuWSháLáieM.

Eng-in het-nogmaliggestelde, verzegel uitleg bij-de-lerlingen-mijner.

En-voorts-ben-ik-aan't-verbeiden die-JHWH-van-Israël, die versteekt de-vertegenwending-zijner vandaan-van-het-huis-van JàNgæQoBh, **en-voorts-ben-ik-gespannen-aan't-zijn-naar-hem**.

Kijk-hier ik: en de-borelingen die geeft-aan-mij (zijn) tot-kentekenen en-godsblijken in-JieSs'RáAéL; vandaan-van-geenoot-met die-JHWH-van-Israël die-voortwoont op-de-berg TsieJJóWN.

En-ja zijn-zij-aan't-zeggen tot-jullie vraagt-na bij spoken en bij-voorkennishebbenden, die piepen en mompelen; is-niet? een-genotenvolk bij-de-gods-zijner aan't-navragen, om de-levenden naar-de-gestorvenen. Tot-uitleg en-tot-verordening; ware't-dat-zij niet-zeggen naar-de-inbreng (nl.)deze, zo-is-er-geenszins voor-hen een-uitgekozen-vroeg-glansdonker.

In het slot van vs 17 en het begin van vs 18 presenteert zich in Jesaja wat we hierboven aangeduid hebben als het Israëls Gods. En de schrijver van de Hebreënbrieff plaatst Jezus uitdrukkelijk in dit Israël Gods. Jezus staat niet volstrekt op zich zelf zonder gelijkgezinden binnen Israël, laat staan dat hij buiten Israël zou staan of van buiten Israël zou komen. Hij is deel van Israël, zoals de profeten (Jesaja) deel van Israel waren. Hun optreden bevestigt "wet en getuigenis"(uitleg en verordening), praktiseert die, zoals dat van het Israël Gods verwacht mag worden. En dat doet Jezus netzo. Daarom verwijst de Hebreënbrieff hier naar Jes.8:17 en 18.

Dat doet Jezus volledig, vollediger dan profeten en werkboden dat deden of nog zullen doen, vollediger ook dan de ecclesia om hem hen kan doen, maar wel gehouden is om hem na te volgen, zijn 'lichaamziel' te zijn en zo de 'geschiedenis' van dit profetische Israël Gods voort te zetten als ecclesia kuriakè, een

⁸ Naar deze tekst wordt ook verwezen in Rom.9:33 en I Petr.2:7.

geroepenschap, van wie het optreden van Jezus afstraalt, bestaande uit Joden en niet-Joden en in dezelfde "onopgeefbare verbondenheid" met de synagoge die de profeten demonstreerden en Jezus realiseert. En daarom gaat de brief aldus verder in de eerste helft van vs 14"

14. ἐπει οὖν τὰ παῖδια κεκοινωνήκεν αἵματος καὶ σαρκός, καὶ αὐτὸς παπαπλησιῶς μετσχεν τῶν αὐτῶν; / epei oun ta paidia kekoinoonèken aimatos kai sarkos, kai autos paraplèsiōos meteschēn toon autoon: Aangezien nu de kinderen bondgenoten zijn van bloed en vlees en hij zelf dat naastbij heeft met hen. Nog eens beklemtoont de schrijver hier, dat Jezus - ja de opgestane! - een Joodse mens IS en zelf tot de 'kinderen' behoort, die een teken en een 'bewijs' zijn dat het Israël Gods leeft temidden van - en door - het volk als geheel. Deze beklemtonende herhaling laat zien, dat dit besef juist in een gemeenschap voor wie de opstanding onbetwifelbaar domineert niet op de achtergrond mag geraken - en dat dreigde blijkbaar. Voor ons nu is juist de opstanding NIET zo onbetwifelbaar en dreigt juist de centrale functie daarvan in het messiaanse verhaal op de achtergrond te geraken. Het is in de vroege kerk de opstanding en daarop volgende ontmoetingen met Jezus de opgestane, met name aan de tafel bij de eucharistie, die de gemeenschap bij brengt, dat er 'vergeving van zonden' (vergeving van verwaardingen) aan hen geschonken wordt. In de kerkelijke praktijk, zeker die van het Protestantisme, is het juist zijn gestorvenheid, zijn zelf offerande, waardoor de 'straf' gedragen en de schuld vergeven is. De nadruk die daardoor op Goede Vrijdag komt te liggen beheerst ook de beleving van het avondmaal in veel delen van dit deel van de kerkenfamilie. Voor de gemeenten uit die eerste decennia beheerste de paaszondag en de opstanding de viering van de eucharistie. In die situatie roept de schrijver van de Hebreeënbrieff zijn lezers op de betekenis van het mens zijn en Joods zijn van Jezus tot zich door te laten dringen - in navolging overigens van Paulus, maar uitdrukkelijker dan hij. Uit de toon en de opbouw van zijn brief blijkt dat deze uitleg ook voor hem zelf in veel opzichten een verrassing is. Wij, lezers van nu, volgen zijn weg; hij v o n d die weg.

INTERMEZZO 8

Ja: Jezus is een Joodse man, zo is hij mens zoals wij, van ons 'vlees en bloed'. Maar hier moet er steeds op gewezen worden, dat de uitdrukking 'vlees en bloed' voor ons nu resoneert in en aansluit bij een door de medische wetenschap volledig open gelegd en beschreven lichamelijke werkelijkheid en voor hen toen resoneerde in een totaal niet-medische en vooral gesloten lichamelijke werkelijkheid. In hun lichaamsbeleving is het hele lichaam tegelijk volstrekt 'ziel-achtig' en is de ziel volstrekt lichamenlijk. Vlees en bloed duiden in het taalveld van TaNaKh beide op het verborgene, niet zichtbare dat ook onzichtbaar hoort te blijven achter de huid. De twee woorden 'vlees en bloed', die we al in Genesis 2 lezen, duiden de mens aan die voor zijn leven afhankelijk is van de ademhaling die door de RuWaCh, de pneuma, de beluchting/-ter in hem aan de gang is gebracht en gaande wordt gehouden.

Het gebruik van deze woorden is voor de schrijver van de Hebreeënbrieff GEEN beeldspraak, maar de manier om de intense aard van de onderlinge menselijke verwantschap onder woorden te brengen. Deze lichaamsbeleving en het daarbij behorende werkelijkheidsweten (we kunnen het niet voldoende onder de aandacht brengen) delen wij, 21e eeuw, niet meer met hen en met de schrijver van de Hebreeënbrieff, maar we moeten er wel (veel) van (willen) weten. Elders hebben we daar al uitvoerig bij stil gestaan.

Nu kunnen we de schrijver volgen in zijn volgende stap, het tweede deel van vs 14:

ινα δια του θανατου καταργησι τον το κρατος εχοντα του θανατου, τουτ εστιν τον διαβολον, / hina dai tou thanatou katargèsèi ton to kratos echonta tou thanatou, tout' estin ton diabolon: opdat hij door het sterven (de gestorvenheid) onwerkzaam zou maken hem die aan de hardheid van het sterven (gestorvenheid) vasthoudt; dat is de lasteraar. Het is dus laster om op de 'hardheid' van het sterven te wijzen; dat is fake-news van DE lasteraar, de SháTháN, het Hebreeuwse woord dat in het Grieks van de LXX en het NT met 'diabolos' vertaald wordt, dat betekent zoiets als het Nederlandse 'doortrap' en is in het Nederlands verbasterd tot 'duivel'. Hier wordt nog al wat gezegd, We proberen het onder woorden te brengen.

AFJKlij begint zijn toelichting aldus: "De bedoeling van Jezus' menswording was de macht van de duivel uit te schakelen. Door deze macht heerst hij over de dood". Met die laatste zin wordt echter de macht van de duivel niet-bijbels ingevuld. De satan, de lasteraar heerst niet over de dood alsof de dood een werktuig of zelf zijn voor-naamste handlanger zou zijn. In TaNaKh wordt er niet op die manier over 'de dood' gesproken. De diabolos ofwel de satan en dat betekent 'lasteraar', brengt door zijn lasterpraat, zijn kwaadsprekerij en bangmakerij dood ofwel dodelijkheid in het leven van de mens - ook in dat deel van zijn leven waarin hij het sterven moet volbrengen. En daarom:

15. και απαλλαξει τουτους, οσοι φοβωι θανατου δια παντα του ζην ενοχοι ησαν δουλειας / kai apallaxèi toutous, hosoi phobooi thanatou dia panta tou zèn enochoi èsan douleias: en hij zou omvervangen dezen, zovelen als er in ontzag voor sterfte door het gehele leven heen ingehouden geschieden (in) heerdienstbaarheid. Het Griekse werkwoord 'apallassoo' komt in het NT weinig voor en dient alleen daarom al concordant vertaald te worden. In de LXX komt het veel vaker voor, maar als vertaling van meer dan tien Hebreeuwse werkwoorden. De basisbetekenis van het Grieks is 'allos'= ander(s). Dat woord is in het Nederlands zo vaak gebruikt en zo meerduldig, dat we het in deze vertaling (en interpretatie) beter kunnen vermijden. Dat geldt ook voor zulke vaak voorkomende en sterk functionerende woorden als 'bevrijden' en 'verlossen', waarvoor in de meeste vertalingen wordt gekozen. 'Ver-anderen' heeft in dit Griekse woord de strekking van 'vervangen'. Daarom kiezen we hier voor een minder beladen en ook ongebruikelijker woord nl.'om-vervangen'. Jezus 'bouwt hen om', die het hele leven door 'thanatofobie' vastgehouden in dienstbaarheid geschieden. Hier behoeven we niet te lezen, dat het sterven als zodanig te vrezen is. Er is een "sterven in vrede", waarom gebeden wordt aan het begin van het oude kloosterlijke nachtgebed, de completen: "Geef ons, Heer een rustige nacht en een zalig levenseinde"; het levenseinde van vader Jakob en ook van de oude David, ook van Johannes op Patmos? Om stervensangst bij mensen op te wekken is het de lasteraar te doen, want daarmee houdt de kwaadspreker mensen aan zich onderworpen c.q. dienstbaar. Sterven kan leven zijn, hoe moeilijk de omstandigheden ook zijn. En dat is voor elk mensenkind een vindbare weg.

16. ου γαρ δηπου αγγελων επιλαμβανεται, αλλα σπερματος Αβρααμ επιλαμβανεται. / ou gar dèpou angeloon epilambanetai, alla spermatos Abraam epilambanetai. Het is voor alle vertalers een vers met een onduidelijke strekking en functie. Maar al die vertalers en uitleggers gaan ervan uit, dat de schrijver hier een vergelijking maakt

tussen ENGELLEN en mensen. Maar engelen sterven niet en hebben het 'aangenomen worden' door Jezus ook niet nodig. Anders klinkt het wanneer het ook hier om; werkboden; of 'bodewerkers' gaat. Zij stonden - en staan - niet in de dienstbaarheid aan de lasteraar, maar dienen het Messiaanse visioen en dus de Messias en hebben in de geschiedenis van Israël onder de afwijzing binnen Israël geleden, zoals ook de Messias zou overkomen - en Jezus werd aangedaan. Op die lijdensweg waar het dodelijke onafgebroken dreigt, hebben zij geleefd door hun trouw aan de Torah en stierven zo. Zij zijn die weg gegaan terwille van geheel Israël en stonden en staan al dichtbij de Messias en behoeven dus niet aangenomen te worden door Jezus die diezelfde weg ging "volgens de Schriften" zoals Jezus vaak onderstreept. Jezus ging die weg ook terwille van Israël en terwille van alle kinderen van Abraham heeft Jezus deze weg volbracht, ook al moest hij daarvoor het falen dragen niet alleen van Israël en de daaruit voortkomende aanval op hen met pijn en marteling, maar ook van alle mensenkinderen. Lees vs 17:

17. οθεν ωφειλεν κατα παντα τοις αδελφοις ομοωθηναι, / hothen oopheilen kata panta tois adelphois homoöthènai: waarom hij verplicht was in alles aan de (broeder/zuster-)verwanten gelijk te worden . . . Hier horen we de hartslag van het evangelie! Gelijk aan elk 'kiemsel van Abraham', ook dat wat zich tegen de werkboden keerde en ook tegen de Messias. Hier klinkt - zoals zovaak in de GNB - de echo van Jes.52 en 53 en daar gaat het, net als hier, om een volstreekte solidariteit met het falende en verstotende Israël. **Die solidariteit had de ecclesia kuriakè moeten opbrengen!** Die heeft precies hier hopeloos verzaakt - was (is) deze 'geroepenschap' dan nog wel 'kuriakè' ?

En de schrijver brengt als bevestiging de figuur van de 'lijdende hogepriester' in. Vanaf hoofdstuk 4:10 gaat de schrijver diepe in op het hogepriesterschap van Jezus. Hier kondigt hij dit aldus aan:

ινα ελεημων γενηται και πιστος αρχιερευς τα προς τον θεον εις τοτ ιλασκεσθαι τας αμαρτιας του λαου; hina eleèmoon genètai kai pistos archièreus ta pros ton theon eis tot hilaskesthai tas hamartias tou laou: opdat hij (als) een gratieverlenende geschiede en een trouw vooraangaand-priester over de dingen bij god, om te betegenen de verwaardingen van het genotenvolk. Door de zinsbouw krijgt het Griekse woord ελεημων / eleèmoon (gratieverlenend) alle nadruk. AFKlijn vertaalt dit Griekse woord met 'medelijdend'⁹ en legt dat uit als mede lijdend. De geachte dat de hogepriester zelf ook lijdt, is volgens Klijn, opvallend en brengt de schrijver hier nadrukkelijk in. Hij brengt dast terecht in verband met het voorafgaande. Belangrijker is zijn vaststelling dat in de GNB Jezus negens als hogepriester wordt aangeduid. Volgens Klijn komt dat omdat Jezus in het NT juist NIET als offeraar, maar als offer wordt beschouwd. Of die offergedachte (c.q. offertheologie) wel voorkomt in deze brief (en zelfs in OT en NT!) is überhaupt de vraag; we komen daar nog op terug.

18. εν ωι πεπονθεν αυτος πειρασθεις , δυναται τοις πειραζομενοις βοηθησαι. / en hooi peponthen autos peirasqeis, dunatai tois peirazomenois boèthèσαι: In hetgeen immers hij zelf geleden heeft, beproefd geworden, is hij krachtig beproefd en te helpen. Het Griekse werkwoord peirazoo is in de LXX de vaste vertaling van het Hebreeuwse NàsàH en betekent 'op de proef stellen', 'de proef met iemand nemen',

⁹ SV, NBG51, NBV en NB: barmhartig.

beproeven. Dit Nederlandse woord is eigenlijk een verbastering van het Latijnse 'probare', dat we ook herkennen in 'proberen'. Hoe functioneren beide woorden in de bijbelse teksten? We moeten daar duidelijkheid over proberen te verkrijgen om deze slotregel van Hebr. 2 te verstaan. Voordat we verder kunnen met de uitleg van deze brief, moet eerst de vraag onderzocht worden naar de betekenis van dit beproeven.

Het Griekse peirazoo is in de LXX de vaste vertaling van het Hebreeuwse NáSáH.

[In Matth.6: 13 vragen we de Omvamende die in de hemel: ". . . en leid ons niet in verzoeking"; 'bekoring' bidden de Rooms Katholieken, of wel in 'verleiding' - er staat peirasmos = overal elders 'beproeving'. Doet de 'vaderende'(de 'omvamende') dat dan - soms? Wordt dat ook in TaNaKh verondersteld? Het Hebr.werkwoord NáSáH komt wel voor maar ook weer niet zo frequent, maar wel in cruciale teksten en altijd in de intensive pi'eelvorm - en dat zegt al iets. We volgen GB. Dat lexicon begint met I Kon.10:1, waarin verteld wordt dat de koningin Scheba naar Salomo komt om 'hem op de proef te stellen' met haar raadsels (beter: raadselachtigheden). In het Nederlands horen we dan 'om hem te proeven' - en zij zal hem ook proeven en hij haar. Maar klinkt dat zo ook in Hebreeuwse oren? In Dan.1:12 en 14 vraagt Daniël aan degene die door Nebukadnezar is aangesteld om te zorgen voor Daniël en zijn twee vrienden: 'Beproof mij (= neem toch de proef met mij) en geef ons meel en water te eten'. Ook hier horen we 'proeven'; de beamte wordt uitgenodigd de drie vrienden te proeven in de zin van van waar te nemen wie zij eigenlijk zijn - het gaat er niet zo zeer om om het effect van deze magere spijzen te testen. Bij 'be-proeven' dient op grond van deze teksten de nadruk op dit 'proeven' te liggen. In Ex.15:25 wordt Mozes door JHWH beproefd: Hij legt hem hout uit, dat het bittere water van Mara zoet maakt. Vs 25 sluit dan af met: 'daar stelt hij aan hem ingriffing en stelregel en daar '(be-)proeft' hij hem. In vs 26 volgt dan hoe JHWH dat doet n.l. door te zeggen: "ware't~horende ben-jij-aan't-horen naar-de-stem-van JHWH de gods-jouwer; en het-rechtuitte in-de-welogen-zijner ben-jij-aan't-maken, en-voorts-het oor-ben-jij-aan't-lenen aan-de-geboden-zijner en-voorts-aan't-bewaren-ben-jij al-af~de -ingriffingen-zijner; al-af~de -uitgepuheden die~ik-stel in-MieJTsRàJieM niet~ben-ik-aan't-stellen op-jou, ja ik JHWH ik-ben-aan't-herstellen-jou." Wat zegt dat laatste woord van vs 25? Waarom staat dat er? Kan het daar wel de betekenis hebben van 'het iemand expres moeilijk maken'? Of betekent dit Hebreeuwse woord ook hier 'iemand be-proeven' in de zin van 'iemand proeven'= ervaren wie iemand is. Hier is het JHWH die 'be-proeft'. In TaNakh horen we dus inderdaad dat JHWH dat doet. Wat doet hij?

Wat doet Hij in Gen.22:1: Hij beproeft Abraham. Daarna zegt de tekst: "en hij zei: neem je stichtzoon . . . en doe hem opgaan tot een opgaander". Beslissend is hier of we aannemen dat Abraham ook begreep dat hij beproefd werd, of niet. We hebben de keuze; de tekst geeft geen uitsluitel. Het antwoord op die vraag is beslissend voor de houding waarmee Abraham op weg gaat. Als we die vraag niet eens stellen, dan wordt de opdracht die Abraham krijgt een wreed gebod. Kan Abraham - volgens de tekst! - aan wat hij te horen krijgt, opmaken dat God hem beproeft? Wat krijgt hij te horen volgens de gangbare vertalingen:

LXX: ανενεγκον αυτον εκει εις ολοκαρπωσιν / anenengkon auton eis holokarpoosin. Hoe vertalen we dat: breng-op hem tot Dit Griekse woord komt in de LXX alleen in Gen.22 meerdere keren voor als vertaling van het

Hebreeuwse woord NgóWLÁH. Dat woord wordt voor het overgrote deel van de ontelbare teksten waar het voorkomt vertaald in de LXX met het Griekse ολοκαυτομα / holokautoma = letterlijk totaalverbranding (het Griekse kauoo betekent verbranden), meestal vertaald met brandoffer; we kennen het in de term holocaust. Maar HIER, in Gen 22 kozen de Joodse vertalers van voor onze jaartelling voor holoKARPOOSIS en daarin horen we het Griekse karpos, dat 'vrucht' betekent. Gaat het volgens deze Joodse vertalers dan om een 'vrucht-offer'? Beter - want het begrip offer ontbreekt zowel in de Griekse als in de Hebreeuwse tekst - : vruchtgave om volledig (= holo) te verbranden? We moeten het aannemen. Waarom hebben deze oude Joodse vertalers hier het voor de handliggende Griekse woord holokautooma zo uitdrukkelijk vermeden? Dat kan te maken hebben met het feit dat ook in het Hebreeuwse NgóWLÁH het begrip 'branden' ontbreekt - net zoals het begrip 'offer' . De in het Nederlands gebruikelijke vertaling 'brandoffer' brengt dus twee termen in, die in het Hebreeuws niet te horen te zijn.

Wat doet de Latijnse Vulgata? Die kiest voor de verder in de LXX gebruikte vertaling van het Hebreeuwse NgoLaH nl. holocaustum! Vrijwel de hele vertaaltraditie neemt die beslissing over - behalve de NB en de VB. Zou de beproeving niet juist de vraag kunnen zijn, welke invulling Abraham gaat geven aan de opdracht? En hebben de Joodse vertalers van de LXX niet precies op die van elkaar verschillende invullingen attent willen maken? De vraag is dan niet OF Abraham die opdracht nakomt, maar HOE! Zo opgevat gaat in deze tekst het begrip 'beproeven' functioneren zoals het ook elders in TaNaKh functio-neert.]

Deze strekking heeft het woord 'beproeven'dan ook in deze tekst Hebr.2:18. Niet DAT Jezus beproefd werd is de scopus van deze zin, maar HOE hij die beproeving doorstond. Daaraan werd duidelijk of hij wat in de zalving begrepen is, begrepen heeft en waar gemaakt in volledigheid. Daarvan is de schrijver overtuigd en wil hij zijn lezers ook overtuigen. Door de manier waarop Jezus de beproeving doorstond d.w.z. belichaamde wat in TaNaKh geschreven staat over het messiasschap, het zoonschap, het heerdienaarschap en het hogepriesterschap, helpt hij krachtig wie in navolging van hem die zelfde opdrachten bij de doop hebben aanvaard en daarin beproefd worden.

INTERMEZZO 7

Ter afsluiting van dit tweede hoofdstuk met al die TaNaKh citaten het volgende.

Vatten we - zoals vrijwel de hele uitlegtraditie - deze TaNaKh citaten op als (miraculeuze) voorspellingen van het optreden van Jezus, dan lichten al deze citaten pas op en krijgen ze pas hun eigenlijke betekenis door en na dat optreden van Jezus en hebben ze daarmee hun boodschap afgegeven. Deze uitspraken hebben door Jezus betekenis; Jezus bepaalt hun betekenis.

In navolging van de schrijver van de Hebreeënbrief menen we echter, dat het messiasschap (zoals ook het zoonschap, het heerdie-naarschap en het hogepriesterschap) volledig in TaNaKh beschreven staat. M.a.w.: wie zich werkelijk vertrouwd

maakt met Torah, profeten en Schrijvers (Psalmen) leert de messias kennen. D.w.z. de Judeese synogale gemeenschap 'kent' haar messias. Als lid van de synagoge wi; Jezus aan wat inTaNaKh over dit messiasschap geschreven staat beantwoorden. Wat daar staat laat Jezus zijn woorden en daden bepalen. Want messiaans leven blijkt uit DeBhaRieJM d.w.z. inbrengen: woorden die daden zijn en daden die woorden zijn. Als lezers en vierders van TaNaKh in en buiten de synagoge de messias 'kennen' blijkt dan ook in de praktijk n.l. uit de navolging van deze messiaanse DeBhaRieJM. Dat geldt voor de geroepenschap van Jezus zo goed als voor de Joodse synagoge. Die praxis delen zij beide en schenden zij beide de mensengeschiedenis lang.

Uit de manier waarop in de Hebreeëbrief al deze TaNaKhcitaten functioneren wordt duidelijk, dat wie de messias 'kent' uit TaNaKh, Jezus kent. De Joodse synagoge 'kent' haar messias uit TaNaKh en 'kent' dus Jezus. Waar dat ontkend of zelfs maar betwifeld wordt, kan de ecclesia kuriakè geen werkelijkheid worden.

Hoe sterk de Hebreeënbief deze overtuiging uitdraagt, blijkt uit de volgende hoofdstukken.